

ISSN 2082-8675

nr 29 (02/2024)

KWARTAŁ

MAGAZYN SKIN SPATIUM

Na betonie kwiaty nie rosną: Rola zieleni w przestrzeniach miejskich	2
Od Scheiblera do Inkubatora: Jak przestrzenie po przemyśle włókienniczym służą dziś w Łodzi przemysłom kreatywnym	19
Atrakcyjność miejskich terenów zieleni jako przestrzeni publicznych: Studium porównawcze terenów zieleni Konstantinowa Łódzkiego	30
Brightening the Night: The Rise, Fall, and Preservation of Polish Neon Signs	46
Do tego numeru pisali	56

Wydawca:

Studenckie Koło Naukowe Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego SPATIUM przy Katedrze Gospodarki Regionalnej i Środowiska na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym

adres korespondencyjny: ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 3/5, 90-255 Łódź
adres e-mail oraz kontakt do redakcji: spatium@uni.lodz.pl lub kwartal@uni.lodz.pl

strona internetowa: spatium.uni.lodz.pl

Facebook: facebook.com/SKNSPATIUM

Instagram: instagram.com/skn_spatium/

Redaktor Naczelna:

Aleksandra Wierzbicka

Opieka merytoryczna:

dr Jakub Zasina

Okładka:

„Nachodzenie natury”
Dorota Kudlicka

Redakcja:

Weronika Dąbrowicz
Julia Nawocka
Wioletta Miłoś

Współpraca merytoryczna:

dr Agnieszka Rzeńca

Koncepcja graficzna i skład:

AGENT PR

Magazyn w formie elektronicznej dostępny na stronie internetowej SKN SPATIUM.

Drogie czytelniczki i drodzy czytelnicy!

Całym zespołem redakcji Magazynu z dumą prezentujemy 29. numer KWARTAŁU. Znajdziecie w nim szeroki przekrój tematów – od przestrzeni zielonych w mieście, przez nowe role terenów poprzemysłowych w Łodzi, aż do tematu dziedzictwa materialnego.

Ten numer KWARTAŁU rozpoczyna artykuł przedstawiający w poetycki sposób rolę miejskiej zieleni. Następnie prezentujemy esej, który poświęcony został wykorzystaniu terenów poprzemysłowych w Łodzi przez nowe przemysły kreatywne. Powracając do tematu przestrzeni zielonych w miastach, autorka trzeciego tekstu prezentuje niezwykle ciekawe analizy terenów zieleni Konstanytowna Łódzkiego. Ten numer magazynu kończy anglojęzyczny esej o neonach, ich historii oraz znaczeniu jako dziedzictwa materialnego wielu polskich miast.

Mamy nadzieję, że każda i każdy z Was znajdzie coś dla siebie w tym numerze KWARTAŁU, a po zapoznaniu się z jego treścią dostrzeżecie w otaczającej przestrzeni elementy, które do tej pory nie zwracały Waszej uwagi. Być może zainspirujemy Was do podejmowania własnych refleksji na temat przestrzeni miejskiej. Zapraszamy do lektury!

Redakcja KWARTAŁU

Masz pomysł na artykuł, esej lub recenzję? Dostrzegłaś/eś jakieś ciekawe działania związane z gospodarką przestrzenną? Chcesz się podzielić swoimi przemyśleniami na ważny temat? Przeprowadziłaś/eś badania i chciałaś/eś przedstawić je światu? Chciałaś/eś zaprezentować światu ich wyniki? Chciałaś/eś opowiedzieć o przestrzeni poprzez swoje fotografie? Zostań współtwórczynią/współtwórcą KWARTAŁU! Propozycje współpracy kierujemy do wszystkich: zarówno studentów, absolwentów, wykładowców i osób aktywnych społecznie – z Łodzi, jak i z innych ośrodków

akademickich. Na teksty czekamy pod adresem kwartal@uni.lodz.pl. Napisz do nas, a w odpowiedzi zwrotnej prześlemy Ci niezwłocznie wskazówki, którymi powinnaś/powinieneś się kierować przysyłając do nas swój tekst. Czekamy na Ciebie!

**zostań
współtwórczynią/
współtwórcą
KWARTAŁU**

Natalia Kopec

Na betonie kwiaty nie rosną: Rola zieleni w przestrzeniach miejskich

Słowa kluczowe: tereny zieleni, tekst kultury, jakość życia, dostęp do zieleni, charakter miejsca

Abstrakt: W dobie postępujących zmian klimatu powszechny dostęp do terenów zieleni traktowany jest w badaniach nad jakością życia na równi z dostępem do pozostałych usług, które są zapewniane w obszarach zurbanizowanych. Tereny zieleni zapewniają bioróżnorodność, miejsca do wypoczynku i rekreacji, budują niepowtarzalny charakter miast, pomagają w redukcji stresu oraz pozytywnie wpływają na stan psychiczny użytkowników. Tematyka ta poza literaturą fachową znajduje odzwierciedlenie także w licznych tekstach kultury. Jako cel w niniejszym artykule przyjęto zatem konfrontację tekstu kultury z ustaleniami literatury naukowej w zakresie jakości i poziomu życia w miastach w kontekście terenów zieleni. Punktem wyjścia do zaprezentowanych rozważań był tekst utworu muzycznego pt. „Na betonie kwiaty nie rosną”. Kolejne wersy tego utworu zostały zinterpretowane z wykorzystaniem wiedzy płynącej z literatury naukowej. Na tej podstawie stwierdzono, że spostrzeżenia występujące w rozważanym tekście kultury są zbieżne z nurtami widocznymi w badaniach łączących jakość życia z dostępnością terenów zieleni, jak również pozostają wciąż aktualne z punktu widzenia decyzji podejmowanych przez wielu władarzy polskich miast i miasteczek.

Wstęp

Współcześnie, w obliczu intensywnych przemian urbanizacyjnych, kryzysów migracyjnych, gospodarczych, jak i ograniczeń, które wynikały ze stanu pandemii COVID-19, obserwuje się coraz większy zwrot w kierunku badań dotyczących wpływu, jakie tereny zieleni wywierają na jakość życia. Dostęp do otwartych terenów zieleni, wyposażonych w bogatą infrastrukturę towarzyszącą, jest w dobie postępujących zmian klimatu traktowany w odniesieniu do poziomu życia na równi z dostępem do pozostałych usług zapewnianych w strukturach urbanistycznych (Fransen et al., 2020). Jednakże ciągły postęp i rozwój techniczno-cywilizacyjny niewątpliwie prowadzą do ograniczenia możliwości obcowania z przyrodą, budując tym samym tęsknotę za terenami otwartymi, „bezcennym” środowiskiem i czystym otoczeniem.

W myśl przepisów Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Ustawa, 2004) terenami zieleni są „tereny urządzone wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, pełniące funkcje publiczne, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe, cmentarze, zieleń towarzysząca drogom na terenie zabudowy, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom, dworcom kolejowym oraz obiektom przemysłowym”. Odwołując się natomiast do definicji słownika języka polskiego PWN, terenami zielonymi są „grunty pokryte roślinnością służące mieszkańcom miast jako miejsce wypoczynku” (PWN, 2023). Powyższe sformułowanie budzi jednakże wątpliwość, czy tereny zieleni stanowią krąg zainteresowań badaczy i publicystów jedynie w zakresie obszarów miejskich. Faktycznie, większość dostępnych opracowań koncentruje się na roli terenów zieleni w odniesieniu do jakości życia mieszkańców miast. Rzadziej można natomiast spotkać opracowania odnoszące się do terenów zieleni urządzonej na obszarach wiejskich. Jednocześnie gminy wiejskie czy miejsko-wiejskie w swojej strukturze przestrzennej posiadają dominujący udział tych obszarów. Jednakże duża podaż terenów zielonych może wiązać się z niedocenianiem roli tych obszarów. Pełnią one jednak kluczową rolę w kształtowaniu lokalnego krajobrazu. Dodatkowo pozytywnie wpływają na tworzenie warunków dla sportu i rekreacji mieszkańców gmin (Pielesiak, 2017). Tereny zieleni umożliwiające szeroki kontakt ze środowiskiem naturalnym pomagają w redukcji stresu oraz pozytywnie wpływają na stan psychiczny (Ryńska, 2011). Powszechny dostęp do terenów zieleni pozwala na codzienny odpoczynek na świeżym powietrzu, budowanie więzi rodzinnych, czy oddawanie się pasjom. Dodatkowo, jak

wynika z badań przeprowadzonych w Holandii, dzieci, które miały łatwy dostęp do terenów zieleni oraz uprawiania aktywności na świeżym powietrzu, odznaczały się lepszym zdrowiem niż ich rówieśnicy, którzy tego dostępu nie posiadali lub był on w znacznym stopniu ograniczony (Ryńska, 2011). Tereny zieleni, w głównej mierze zieleni urządzonej, nadają miejscom niepowtarzalny charakter oraz podnoszą jakość życia lokalnej społeczności (Chojcka, 2014). Zieleń postrzegana jest zatem jako jeden z kluczowych czynników, który oddziałuje na postrzeganie wizerunku i *genius loci* miejsca. Ponadto szeroki dostęp do otwartych terenów zieleni rozważa się na równi z dostępem do podstawowych usług, co z kolei przekłada się na dobrą jakość życia (Zachariasz, 2006).

Zagadnienia te poza tekstami popularnonaukowymi oraz literaturą fachową znajdują odzwierciedlenie również w tekstach kultury, omawiających konkretne doświadczenia przestrzenne ludzi, takich jak wiersze, sztuka uliczna, czy teksty piosenek reprezentantów różnych pokoleń. Współczesne podejście do świata, które w głównej mierze opiera się na rozumie instrumentalnym, pozostaje obojętne na duchowe aspekty ludzkiej rzeczywistości. Niemniej warto czerpać wiedzę o otaczającej przestrzeni również z tekstów kultury, w tym tych wywodzących się z nurtu ekopoetyki (Fiedorczuk & Beltrán, 2020).

Jako cel w niniejszym artykule przyjęto zatem konfrontację tekstu kultury z ustaleniami literatury naukowej w zakresie jakości i poziomu życia w miastach w kontekście terenów zieleni. Aby wskazać, jakie doświadczenia przestrzenne niesie za sobą przebywanie społeczności zarówno w obszarach zielonych, jak i zurbanizowanych terenach pozbawionych powierzchni biologicznie czynnych, dokonano analizy tekstu utworu muzycznego Wojciecha Kordy pt. „Na betonie kwiaty nie rosną” (Kibow, 2014). Utwór ten – autorstwa polskiego zespołu wokalnoinstrumentalnego Niebiesko-Czarni oraz wokalisty Wojciecha Korda – został wydany w 1969 roku. W tamtym momencie zespół liczył trzech kompozytorów: Zbigniewa Biegańskiego, Zbigniewa Podgajnego oraz Wojciecha Kordę. Tekst piosenki o przesłaniu ekologicznym, z zawierającym przestrogę refrenem, skierowany był do ówczesnej młodzieży. Nie spotkał się jednak z aprobatą władz (Halber, 2014). Tymczasem, po ponad pięćdziesięciu latach beton, wielokrotnie wybrzmiewający w teście piosenki, wciąż przykuwa uwagę zarówno lokalnych władz, jak i społeczności. Między innymi za sprawą książki autorstwa Mencwela (2020) popularność zyskało określenie „betonoza” stosowane w odniesieniu do przestrzeni publicznych, gdzie beton i/lub wyroby betonowe zostały użyte w nadmiernych ilościach (Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego, 2019).

Wyniki

*Żegnacie pola zielone
Żegnacie rzeki przejrzyste
Człowiek was skazał na niedolę
Na wieczną nieczystość
Choć tam niezdrowe powietrze
Zatrute dymem z kominów
I zakażony nasz wietrze
Strontem nam płuca wentyluj*

Pierwsze takty utworu odwołują się do tęsknoty autora tekstu za zielonymi polami, przejrzystymi rzekami oraz czystym powietrzem, które zostały skażone w wyniku postępu gospodarczego i technologicznego.

Pod pojęciem powietrza należy rozumieć ogólny skład atmosfery oraz dodatki, które występują w danym miejscu i czasie. Do suplementów tych zalicza się m.in. zanieczyszczenie pyłami zawieszonymi (PM_{10} i $PM_{2,5}$), ozonem troposferycznym (O_3) i dwutlenkiem azotu (NO_2). Zgodnie z danymi Raportu Europejskiej Agencji Środowiska w Europie z powodu zanieczyszczeń powietrza umiera przedwcześnie blisko 500 000 ludzi w ciągu roku, z czego w Polsce jest to ponad 47 000 osób rocznie (EEA, 2016). W ciągu ostatnich kilku lat w kraju nastąpił zauważalny wzrost zainteresowania problemem zanieczyszczenia powietrza (potocznie zwanym „smogiem”). Badania prowadzone w licznych miejscach na świecie, jednoznacznie wskazują na występowanie silnej korelacji między ekspozycją na zanieczyszczenie powietrza a występowaniem negatywnych skutków w zakresie zdrowia (Pope & Dockery 2006; Kelly & Fussell 2011; Krzyżanowski 2016). Co niezwykle istotne, nawet ekspozycja na stosunkowo niskie stężenie zanieczyszczenia powietrza może przyczynić się do zwiększenia umieralności i skrócenia oczekiwanej długości życia (Jędrak et al., 2017). Wśród najbardziej narażonych grup społecznych wskazuje się przede wszystkim dzieci (również w okresie prenatalnym), osoby starsze oraz obarczone chorobami układu krążenia czy oddechowego, o niskim statusie socjoekonomicznym. Pomimo wysokiego, niechlubnego miejsca Polski, w rankingach zanieczyszczenia powietrza krajów członkowskich Unii Europejskiej wydaje się, iż świadomość uwarunkowań, konsekwencji oraz wagi problemu jest wciąż na stosunkowo niskim poziomie. Kuchcik & Milewski (2018) podkreślają szczególne braki merytoryczne w zakresie następstw zdrowotnych narażenia na zanieczyszczenia powietrza zarówno wśród

ogółu społeczeństwa, jak i decydentów (polityków/urzędników), nauczycieli, czy części przedstawicieli środowiska medycznego, podczas gdy problem ten został podniesiony już w pierwszych taktach utworu sprzed 50 lat.

*Na betonie kwiaty nie rosną
Twarde bruki nie pachną wiosną
Na kamieniu nic się nie rodzi
Lecz na rodzinie podobno nie szkodzi
Więc zostawmy choć skrawek ziemi
Miejsce dla kwiatów i dla zieleni
I dla zieleni i dla zieleni*

W kolejnych wersach tekstu piosenki autor podkreśla, iż „na betonie kwiaty nie rosną”. Polemizuje, że fakt ten nie posiada negatywnego wpływu na dobrostan społeczności, a zarazem apeluje o pozostawienie przestrzeni dla przyrody.

Faza suburbanizacji, jako jedna z faz cyklu życia miasta, cechuje się wzrostem liczby ludności na peryferiach, zwłaszcza na terenach okalających ośrodek miejski, podczas gdy w mieście widoczny jest spadek liczby ludności (Skibińska, 2011). Jednym z jej negatywnych przejawów jest *urban sprawl*. Pod tym pojęciem określane są procesy rozlewania się miast, niekontrolowanego rozpraszania zabudowy, głównie strefy podmiejskiej (Lityński & Hołuj, 2015). Jest to niewątpliwie proces o złożonej naturze. Wynika to również z jego społecznego charakteru. Podążając za Włoch-Szymłą (2019), jednym z głównych czynników *urban sprawl* jest chęć poprawy jakości życia, która ma zostać osiągnięta dzięki zamieszkiwaniu w lepszych warunkach (przede wszystkim większy metraż mieszkania) oraz bliżej natury. Należy wskazać, że rozlewanie się miast na obszarze strefy podmiejskiej generuje zarówno koszty jak i korzyści, które mimo licznych, interdyscyplinarnych badań wciąż pozostają trudne do oszacowania (Lityński, 2023).

Procesy przyrodnicze, społeczne i ekonomiczne, które zachodzą w obszarach miejskich oraz ich najbliższym otoczeniu, przyczyniają się do akumulowania negatywnych następstw relacji, jakie zachodzą między podsystemami antropogenicznym i przyrodniczym. W związku z postępującą presją urbanizacyjną obserwuje się niszczenie osnowy ekologicznej, jak również zaplecza rekreacyjno-wypoczynkowego ośrodków miejskich (Kistowski, 2008). Przekształcenia, które zachodzą w użytkowaniu gruntów, wiążą się głównie ze stopniowym zanikiem terenów zielonych z równoczesnym wzrostem powierzchni terenów nieprzepuszczalnych (Podwysocki,

2022). Przekształceniu ulega wiejski charakter przedmieść (Harasimowicz, 2018) oraz fragmentacja rolniczo-leśnego krajobrazu poprzez rozwój zabudowy mieszkaniowej wraz z infrastrukturą towarzyszącą (Hasse & Lathrop, 2003), której elementem jest powstawanie wielkopowierzchniowych sklepów (Smętkowski et al., 2009) czy portów komunikacyjnych (Trzepacz, 2010).

Blisko 70 lat temu w badaniach naukowych zaczęto eksponować negatywne konsekwencje, jakie niesie za sobą zjawisko *urban sprawl*. Obecnie dorobek naukowy w głównej mierze koncentruje się na konsekwencjach ekonomicznych, do których należą m.in. bezpośrednio poniesione straty finansowe oraz wartość utraconego czasu wynikająca z podróży do i z miasta rdzeniowego (Chmielewski et al., 2018; Gibas & Heffner, 2018; Hotuj & Lityński, 2021; Lityński, 2014). Konsekwencje społeczne są w głównej mierze postrzegane z perspektywy zamkniętego charakteru zabudowy nowych osiedli deweloperskich oraz niskiego stopnia zaangażowania społecznego ludności napływowej (Stelmaszewska, 2020). Ekologiczne konsekwencje rozpatrywane są powszechnie w kontekście rosnącego zapotrzebowania na podróżowanie transportem indywidualnym, co implikuje wzmożony hałas, a także emisję spalin i gazów cieplarnianych (także z uwagi na utrudniony dostęp rozproszonej zabudowy do ciepła systemowego; Kuchcik & Milewski, 2018), co przyczynia się do wzrostu zanieczyszczenia powietrza, wód, czy gleby (Wang et al., 2017) oraz zmian klimatu (Esfandeh et al., 2022; Noworól et al., 2022; Rosham et al., 2010). Zjawisko *urban sprawl* oddziałuje na środowisko przyrodnicze przede wszystkim poprzez: zmniejszenie zasobów w postaci terenów rolnych, leśnych i innych obszarów o charakterze półnaturalnym, wzrost zanieczyszczenia powietrza, gleb, roślinności i wody oraz fragmentację ekosystemów i degradację krajobrazu (Cieszewska, 2019).

*Bądź zdrowa cywilizacja
Ty jesteś od nas mądrzejsza
Gdy tak nas trujesz z wielką gracją
Ty Borgia lukrecjo
Perspektyw tyle odślaniasz
I do postępu nakłaniasz
Lecz sama z bólu się ślaniasz
Może witamin Ci brak*

Kolejna ze zwrotek nakłania do refleksji nad pojęciami rozwoju i postępu cywilizacyjnego, bowiem im większy jest postęp naukowo-techniczny, tym większe stają się możliwości do ingerowania człowieka m.in. w układy ekologiczne, co z kolei

przyczynia się do potencjalnych zmian, które mogą się obrócić przeciw niemu. „Klasycznym” przykładem w tym zakresie są zmiany klimatyczne.

W latach 2010-2011 w Kopenhadze trzykrotnie odnotowano występowanie deszczów nawalnych, czyli krótkotrwałych i intensywnych ulew. Opady przyczyniły się do zniszczenia infrastruktury miasta powodując straty, które oszacowano na miliard euro (Konieczny, 2023). Zdarzenia te stanowiły wyzwanie dla samorządu lokalnego, który przygotował plan zarządzania ryzykiem deszczów nawalnych. W celu zmniejszenia wrażliwości na intensywne opady Urząd Miasta Kopenhagi zainicjował projekt pn. „Park miejski – recepta na oberwanie chmury” (Skybrudskvarteret). Park został zrealizowany w dzielnicy Klimakvar, która w wyniku procesów urbanizacji przeobraziła się z obszaru peryferyjnego w towarzyskie centrum. Przystosowanie miasta do zmian klimatu nastąpiło poprzez modernizację znajdującego się w dzielnicy parku, tak aby w przypadku wystąpienia obfitych opadów pełnił on funkcję zbiornika retencyjnego. Zabieg ten chroni przed podtopieniami ulic oraz infrastrukturę miejską. Poza faktem, iż realizacja założeń inwestycji stała się odpowiedzią na postępujące zmiany klimatyczne, stworzono przestrzeń, która stanowi również miejsce spotkań lokalnej społeczności (Winkowska, 2021).

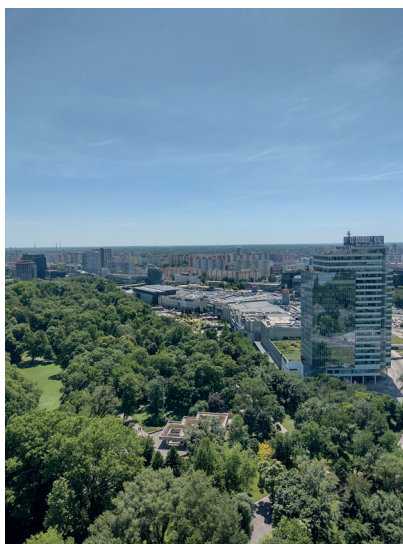
*Na betonie kwiaty nie rosną
Twarde bruki nie pachną wiosną
Na kamieniu nic się nie rodzi
Lecz na rodzinie podobno nie szkodzi
Więc zostawmy choć skrawek ziemi
Miejsce dla kwiatów i dla zieleni
I dla zieleni i dla zieleni*

Autor tekstu ponownie apeluje o pozostawienie przestrzeni dla zieleni.

Krajobraz składa się z wielu różnorodnych rodzajów użytkowania terenu (Staniak, 2009). Jak wskazują badania, zieleń jest czynnikiem, który znacząco poprawia postrzeganie krajobrazu. Tyczy się to zarówno dzielnic mieszkaniowych, jak i terenów pełniących funkcje przemysłowe. W zakresie tym pozytywnie oddziałują przede wszystkim niewielkie powierzchniowo tereny zieleni wysokiej bądź pnącej. Pełnią one rolę buforów oddzielających miejsca zamieszkania czy rekreacji od dróg i arterii. Wpływają pozytywnie zarówno na filtrowanie zanieczyszczeń komunikacyjnych jak również akustykę i poziom hałasu (Pielesiak, 2017). Wyszczególnione przez Chojecką (2014) funkcje zieleni, tj. rekreacyjno-wypoczynkowa,

zdrowotna, estetyczna czy dydaktyczna odnoszą się zarówno do kondycji psychicznej oraz fizycznej mieszkańców. Jednak, aby obszary zieleni mogły spełniać swoje zadania dla lokalnej społeczności, istotny jest odpowiedni stan ich utrzymania. Przykładowo, mieszkańcy Brukseli, miasta z relatywnie niewielką ilością zieleni, w badaniach ankietowych pozytywnie wyrażali się na temat ich ilości i jakości w swoim otoczeniu. Z kolei wyniki podobnego kwestionariusza dla Bratysławy (fotografie 1 i 2), posiadającej stosunkowo duże ilości terenów zieleni, ukazały niski poziom satysfakcji mieszkańców w zakresie jakości miejskich przestrzeni zielonych (Ryńska, 2011).

Fotografie 1 i 2. Tereny zieleni w Bratysławie, Słowacja

Źródło: praca własna (2022).

Dogęszczanie tkanki urbanistycznej przekłada się na stopniowe ograniczenie dostępności terenów przyrodniczych dla mieszkańców. Może to negatywnie wpływać na poziom ich życia. W przypadku niektórych miast sytuacja ta znajduje odbicie w ujemnych wartościach salda migracji – więcej osób decyduje się przenieść na tereny wiejskie, zlokalizowane w relatywnie niewielkiej odległości od miasta rdzeniowego. Powszechnie pożądana staje się niezabudowana przestrzeń oraz dostęp do czystego środowiska. To właśnie czynniki takie jak możliwość obcowania z naturą w sąsiedztwie swojego miejsca zamieszkania składają się na całość postrzegania jakości życia w danej jednostce (Michniewicz-Ankiersztajn, 2014). Zwiększenie powierzchni obszarów zieleni stanowi jeden z czynników, który

pozytywnie wpływa także na mikroklimat i może przyczynić się do poprawy niekorzystnych tendencji związanych z zanieczyszczeniem powietrza atmosferycznego (Bartnicka & Ullman, 2009). Poza poprawą ogólnej jakości powietrza, tereny zieleni mogą przekładać się w pozytywny sposób na zmniejszanie zjawiska miejskiej wyspy ciepła oraz negatywnego wpływu wysokich temperatur (Ryńska, 2011). Warto podkreślić, że większość dostępnych opracowań, w zakresie dostępności terenów zieleni, koncentruje się na tematyce zieleni w kontekście jakości życia na terenach miejskich (Bartnicka & Ullman, 2009; Biernacka, 2020; Michniewicz-Ankiersztajn, 2014). Funkcjonuje pogląd, iż ze względu na powszechny, szeroki dostęp do przestrzeni otwartych na terenach pozamiejskich przestrzenie te nie wpływają w znacznym stopniu na poziom i jakość życia ich mieszkańców (Pielesiak, 2017). Natomiast chaotyczne dogęszczanie zabudowy w myśl koncepcji miasta kompaktowego w mediach społecznościowych, publicystyce oraz literaturze naukowej i eksperckiej utożsamiane jest m.in. z pojęciem „patodeweloperki”. Odnosi się ono do rodzaju przestrzeni „od-społecznionej” (Wojtkun, 2021). Wśród przejawów patodeweloperki wymienia się aspekty tj.: sprzedaż apartamentów o metrażu poniżej 25 m²; mieszkań, które nie spełniają wymogów nasłonecznienia; budynków oddalonych od usług publicznych, które nie posiadają wspólnej przestrzeni, w tym terenów zieleni; brak zieleni wysokiej, czy manipulowanie miejscami uznawanymi za przestrzeń biologicznie czynną (Sobolak, 2021; Karmiłowicz, 2021).

Warto wspomnieć 2020 r., kiedy społeczności lokalne oraz globalna, zarówno zamieszkujące miasta, jak i tereny wiejskie, stanęły przed szeregiem restrykcji w znacznym stopniu ograniczających ich mobilność. Przeprowadzone w początkowych miesiącach pandemii badania w Stanach Zjednoczonych wykazały, iż 26% mieszkańców miast, którzy nie odwiedzali wcześniej obszarów przyrodniczych, postanowiło wykorzystać tę formę spędzania wolnego czasu (Nauka w Polsce, 2023). Zwiększone wykorzystanie obszarów zieleni przekłada się również na wzrost priorytetu zieleni jako usługi, którą zdaniem mieszkańców miast objętych badaniem władze powinny oferować społeczeństwu (Fransen et al., 2020).

Apel dotyczący pozostawienia „choć skrawka zieleni” można także rozpatrywać w kontekście kształtowania postaw proekologicznych. Dzieje się to m.in. poprzez akcje i przedsięwzięcia w zakresie propagowania ochrony środowiska (Ziarnicka-Wojtaszek, 2011). Ten „obywatelski sektor” działań wyróżnia się brakiem celów zarobkowych oraz dobrowolnością. Działalność organizacji pozarządowych jest prawem, które zostało zapisane w Europejskiej Konstytucji Praw Człowieka oraz jest zapisane w konstytucjach państw członkowskich UE (Dworak, 2015). Jako

główny cel akcji wskazuje się w szczególności uwrażliwienie społeczeństwa na zagrożenia i problemy poruszanego tematu, w tym przypadku związane z ekologią i ochroną środowiska. Wśród działań artystycznych, które traktują o środowisku – oprócz poezji, muzyki, czy twórczości malarskiej – wskazać można także instalacje oraz happeningi (Worłowska, 2011). Przykładem proekologicznego działania w sektorze obywatelskim jest np. manifest ekologiczny w centrum Krakowa przedstawiony na fotografii 3. Luka w wybrukowanej nawierzchni jednego z głównych węzłów komunikacyjnych miasta została wykorzystana przez aktywistów jako miejsce do nasadzenia drobnych roślin wraz z apelem „Ogrodzie zastąp kostkę na przekór modzie”. Odzwierciedla to oczekiwania ekologiczne mieszkańców miasta w zakresie wysokich walorów przyrodniczych, które nie są w wystarczającym stopniu docenione, chronione oraz w sposób zrównoważony uwzględniane w planach rozwojowych Krakowa (Atmoterm, 2012).

Fotografia 3. Manifest ekologiczny w centrum Krakowa

Źródło: praca własna (2023).

Krajobrazy kulturowe powstają w wyniku przemian historycznych, które przez dziesięciolecia kształtowały osiedla ludzkie, czynniki przyrodnicze oraz sytuację społeczno-ekonomiczną. Są one postrzegane w układach strukturalnych, na które składają się m.in. walory ekologiczne, kulturowe, czy architektoniczne (Cavallo et al., 2010). Dzięki sięganiu do wzorców krajobrazowych możliwe jest kultywowanie tradycji

danego miejsca. Buduje to niepowtarzalny charakter i unikatowość pewnych przestrzeni, będących elementarnym składnikiem tożsamości miejsca. O lokalnym duchu, charakterze, genius loci danej przestrzeni decyduje szereg czynników, tj. charakterystyczne budowle, pomniki, panorama, sztuka uliczna czy przyroda (Jarecka-Bidzińska, 2017). Geografowie oraz architekci krajobrazu postrzegają krajobraz miejski jako jeden z wariantów krajobrazu kulturowego, który przejawia się poprzez porządek urbanistyczny, zespoły architektoniczne oraz tereny zieleni (Studia Krajobrazowe, 2024). Jak wskazuje Czarniecki (1985, s. 5), „zielen w mieście jest jednym z zasadniczych elementów krajobrazu kulturowego. Umiejętne planowanie krajobrazu jest wyrazem kultury tak projektanta, jak i środowiska społecznego, w którym wyrósł i dla którego tworzy. Kultury jednak nie można planować. Kultura narasta biologicznie w czasie – jak drzewa, które rosną wolno, zanim stworzą las”. Tereny zieleni, o pozostawienie których apeluje autor analizowanego tekstu kultury, pełnią więc istotną rolę także w budowaniu tożsamości miejsca czy symbolu danego miasta, tak jak w przypadku parku olimpijskiego w Monachium (fotografia 4), w którym zlokalizowany został zespół obiektów sportowych wzniesionych na potrzeby Letnich Igrzysk Olimpijskich w 1972 r. (Polski Komitet Olimpijski, 2023).

Fotografia 4. Olympiapark München, Niemcy

Źródło: praca własna (2023).

Centralnym punktem parku jest arena igrzysk, która uważana jest za jeden z bardziej śmiałych architektonicznie obiektów olimpijskich. Otto Frei zaprojektował dach areny w taki sposób, aby przywodziła na myśl Alpy oraz – z uwagi na użycie przezryzowego materiału – symbolizowała nowe i demokratyczne społeczeństwo niemieckie (Dadura, 2021). Dzieła architektoniczne od zarania dziejów stanowiły wizytówki miast i państw, społeczeństw i kultur (Madurowicz, 2008). Wizerunek miasta może być zatem również oceniany przez pryzmat struktury terenów zieleni, na którą składają się parki, skwery i bulwary o różnym przeznaczeniu i stopniu zainwestowania. W literaturze podkreśla się, iż dla właściwej percepcji zieleni, jako części składowej krajobrazu historycznego i współczesnego, znaczenie mają nawet pojedyncze nasadzenia drzew czy krzewów (Zachariasz, 2015), a zielona architektura może stanowić najbardziej twórczy element współczesnych miast (Kleszcz & Soberajewicz, 2017).

Istotnym kryterium oceny walorów krajobrazowych są tereny zieleni urządzonej, które kształtują przestrzeń. Ich stan oraz stopień urządzenia postrzegane są jako mierniki rozwoju cywilizacyjnego oraz poziomu życia. Odbiorca ocenia tereny zieleni poprzez indywidualne cechy danego terenu. Różnorodne formy zieleni odzwierciedlają tożsamość danego miasta, nierzadko opowiadając nierozzerwalnie związaną z danym terenem historię (Zachariasz, 2015). Przykładem mogą stanowić tereny zieleni w brazylijskim mieście Kurytyba. W przeszło 330-letniej historii miasta wyróżniają się dwa okresy boomu imigracyjnego. Lata 50. XIX w. oraz lata 40. XX w. przyczyniły się do znacznego wzrostu liczby ludności wskutek pojawienia się wielu emigrantów z Europy, w tym również z Polski (Skarzyńska, 2013). Tereny zieleni w dzisiejszej Kurytybie odzwierciedlają tę burzliwą historię i spełniają przy tym ważną rolę społeczną, bowiem ich przestrzenie dedykowane są różnym grupom etnicznym oraz imigrantom. Dokonano tego poprzez wydzielenie intymnych przestrzeni, które poprzez zastosowaną roślinność czy charakterystyczną kolorystykę odwołują się do różnych szerokości geograficznych mniejszości narodowych licznie zamieszkujących miasto (Rabinovitch, 1992).

Wnioski i podsumowanie

W wyniku postępującej presji urbanizacyjnej w skali globalnej obserwowane jest niszczenie osnowy ekologicznej obszarów miejskich. Ciągłe przekształcenia struktury użytkowania gruntów implikują systematyczny zanik terenów zieleni oraz wzrost powierzchni zabudowanych. Kategoria przestrzeni, w tym wypadku rozumianej jako przestrzeń geograficzna, ściśle wiąże się z konstruowaniem tożsamości miejsca oraz wytwarza indywidualne i zbiorowe doświadczenia, które wynikają z obcowania w niej. Postęp technologiczny jest przedstawiany jako

szansa na rozwój i lepszą jakość życia, jednakże bezrefleksyjne podążanie w kierunku nowoczesności może budzić wśród mieszkańców miast uczucie tęsknoty za bodźcami takimi jak kształty, kolory i zapachy żywej roślinności.

Tęsknota i potrzeba obcowania z naturą wpisana jest w liczne teksty kultury, m.in. przytoczony tekst piosenki „Na betonie kwiaty nie rosną”. Autor jej tekstu kilkakrotnie apeluje o pozostawienie miejsca dla zieleni w życiu nowoczesnego człowieka. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, iż ten utwór muzyczny, powstał w 1969 r. i pomimo upływu lat pozostaje aktualny. Ekspansja urbanizacyjna stanowi obecnie jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla środowiska przyrodniczego. Lata 50. XX w., to m.in. moment kiedy rozpoczęto budowę zaprojektowanego od podstaw miasta proletariackiego – Nowej Huty (obecnie północno-wschodniej części Krakowa). Projekt opierał się silnie na głównych cechach realizmu socjalistycznego. Osiedla mieszkaniowe wydzielono na zasadzie tzw. jednostek mieszkaniowych z półprywatnymi przestrzeniami silnie nasyconymi zielenią (Zieliński, 2010). Czas powstania tekstu piosenki to więc lata charakteryzujące się z jednej strony rabunkową gospodarką terenów cennych przyrodniczo, a z drugiej strony dążeniem do planowania sporej ilości terenów zieleni w nowozakładanych dzielnicach, jak w przypadku Nowej Huty. Natomiast obecnie sytuacja wydaje się pogarszać. Decyzje odnośnie sposobów gospodarowania przestrzeniami publicznymi często nie są podejmowane z poszanowaniem terenów czynnych biologicznie, które postrzegane są jako problematyczne i kosztowne w utrzymaniu. Rozwój miast w głównej mierze można określić jako chaotyczny i nieplanowany, a przestrzenie publiczne są szczelnie betonowane. Mencwel (2020) stworzył przegląd działań, prowadzonych pod mianem „rewitalizacji” polskich miast i miasteczek. W ich wyniku zieleń miejska jest zastępowana betonem oraz kostką brukową. Zamiast „kompleksowego procesu wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe, integrujące interwencję na rzecz społeczności i lokalnej, który zakłada optymalne wykorzystanie specyficznych uwarunkowań danego obszaru oraz wzmacnianie jego lokalnych potencjałów” (Ustawa, 2015) od czasu wejścia Polski do Unii Europejskiej ambicje lokalnych władz dotyczą w głównej mierze flagowych inwestycji, tj. rewitalizacje rynków i placów miejskich, gdzie jedną z pierwszych prac stanowi wycinka drzew. Wśród przykładów można wskazać, m.in. rewitalizację w Paczewie, Bartoszycach, Krzeszowicach czy Skierniewicach. Mając na względzie powyższe, pomimo upływu lat oraz sukcesywnego powiększania dorobku naukowego w zakresie szeroko rozumianej gospodarki przestrzennej oraz ochrony środowiska, sytuacja polskich miast nie ulega poprawie, a apel zawarty w tekście analizowanego utworu pozostaje wciąż aktualny.

Spostrzeżenia występujące w przeanalizowanym tekście kultury są więc zbieżne z nurtami widocznymi w badaniach łączących jakość życia z dostępnością terenów zieleni dla lokalnych społeczności oraz pozostają aktualne z punktu widzenia decyzji planistycznych podejmowanych przez władarzy polskich miast i miasteczek. Tereny te nie tylko zapewniają bioróżnorodność czy miejsca do odpoczynku, ale również budują niepowtarzalny charakter miast, odwołując się jednocześnie do historii i przeżyć ludności zamieszkującej dane terytorium.

Bibliografia

- Atmoterm (2012). Diagnoza stanu środowiska miasta Krakowa (Etap 2) Załącznik 11.2. do Programu ochrony środowiska dla miasta Krakowa na lata 2012–2015 z uwzględnieniem zadań zrealizowanych w 2011 roku oraz perspektywą na lata 2016–2019. Kraków: Urząd Miasta Krakowa.
- Cieszewska, A. (2019). Green belts: Zielone pierścienie wielkich miast. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO.
- Bartnicka, M., & Ullman, I. (2009). Wykorzystać wszystkie atuty zieleni. *Architecturae et Artibus*, 1(2), 17–22.
- Biernacka, M. (2020). Przegląd i ocena wybranych wskaźników dostępności i atrakcyjności miejskich terenów zieleni. *Acta Universitatis Lodzianis Folia Oeconomica*, 2(346), 53–70. <https://doi.org/10.18778/0208-6018.347.04>
- Cavallo, A., Marino, D., & Marrucci, V. (2010). The traditional agrarian landscape: the role of cultural landscapes between human factors and environmental characters. *Cultural Landscape*, 17(6), 51–59.
- Chmielewski, T. J., Śleszyński, P., Chmielewski, S., & Kułak, A. (2018). Ekologiczne i fizjonomiczne koszty bezładu przestrzennego. Warszawa: Polska Akademia Nauk.
- Chojcka, A. (2014). Znaczenie terenów zielonych w przestrzeni publicznej oraz ich wpływ na jakość życia miejskiego. *Rynek-Społeczeństwo-Kultura*, 1(9), 48–54.
- Czarnecki, W. (1968). Planowanie miast i osiedli: Krajobraz i tereny zielone. Warszawa–Poznań: PWN.
- Dadura, R. (2021.08.06). Olimpijska architektura. Dostęp dnia 2023.10.10 ze źródła <https://www.national-geographic.pl/artukul/niezwykla-architektura-olimpijskich-obiektow#Ios-angeles-colliseum>
- Dworak, M. (2015). Rola Europejskiego Centrum Ekologicznego i innych organizacji pozarządowych w kształtowaniu systemu ochrony środowiska w Polsce. *Ecological Safety as the Basis of Sustainable Development. European Experience and Perspectives*, 198–200.
- EEA (2016). Air quality in Europe – 2016 Report No 28/2016. Kopenhaga: European Environment Agency.
- Esfandeh, S., Danehkar, A., Salmanmahiny, A., Sadeghi, S. M., & Marcu, M. V. (2022). Climate Change Risk of Urban Growth and Land Use/Land Cover Conversion: An In Depth Review of the Recent Research in Iran. *Sustainability*, 14(1). <https://doi.org/10.3390/su14010338>
- Fiedorczyk, J., & Beltrán, G. (2020). *Ekopoetyka/Ecopoetica/Ecopoetics*. Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.

- Fransen, K., da Schio, N., Phillips, A., Roitsch, D., Derks, J., & De Vreese, R. (2020). Clearing House Project. Dostęp dnia 2023.07.07 ze źródła <http://clearinghouseproject.eu/2020/07/23/green-spaces-urban-forests-during-the-covid-19-pandemic/>
- Gibas, P., & Heffner, K. (2018). Społeczne i ekonomiczne koszty bezładu przestrzeni- osadnictwo obszarów wiejskich. *Studia KPZK PAN*, 182, 163–195.
- Halber, A. (2014.06.15). Na betonie kwiaty nie rosną. Dostęp dnia 2024.01.01 ze źródła: <https://www.pressreader.com/poland/angora/20140615/282406987411895>
- Harasimowicz, A. (2018). Suburbanizacja a rola terenów otaczających miasto – ujęcie teoretyczne. *Studia Miejskie*, 29, 115–130. <https://doi.org/10.25167/sm2017.029.08>
- Hasse, J., & Lathrop, R. G. (2003). Land Resource Impact Indicators of Urban Sprawl. *Applied Geography*, 23, 159–175. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2003.08.002>
- Hołuj, A., & Lityński, P. (2021). Ekonomiczne konsekwencje żywiłowej suburbanizacji. [w:] P. Śleszyński, M. J. Nowak, P. Legutko-Kobus, A. Hołuj, P. Lityński, A. Jadach-Sepiolo, & M. Błaszke, *Suburbanizacja w Polsce jako wyzwanie dla polityki rozwoju*. Warszawa: Studia KZPK PAN, 91–123.
- Jarecka-Bidzińska, E. (2017). Warszawska Praga – szukanie tożsamości. *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*, 53(2), 81–98.
- Jędrak, J., Konduracka, E., Badyda, A. J., & Dąbrowiecki, P. (2017). Wpływ zanieczyszczeń powietrza na zdrowie. Kraków: Krakowski Alarm Smogowy.
- Karmiłowicz M. (2021.08). Budownictwo wielorodzinne – w kierunku progresu czy regresji? Dostęp dnia 2022.07.09. ze źródła <https://promovendi.pl/wp-content/uploads/2021/08/Karmiłowicz-Marta.pdf>
- Kelly, F., & Fussell, J. (2011). Air pollution and airway disease. *Clinical & Experimental Allergy*, 41(8), 1059–1071. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2222.2011.03776.x>
- Kibow, K. (2014.02.04). Na betonie kwiaty nie rosną. Dostęp dnia 2023.09.08 ze źródła https://www.youtube.com/watch?v=fDieVJfh_jw
- Kistowski, M. (2008). Niezrównoważony rozwój aglomeracji trójmiejskiej – problemy i perspektywy. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 22, 211–221.
- Kleszcz, J., & Sobierajewicz, P. (2017). Architektura zielona-wymóg czy przeznaczenie współczesnych miast zrównoważonych? *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, 62, 57–75.
- Koniczny, R. (2023.02.17). Oberwanie chmury, czyli miejska choroba leczona inżynierią. Dostęp dnia 2023.11.17 ze źródła <https://mokrarobota.com/2017/11/01/oberwanie-chmury-czyli-miejska-choroba-leczona-inzynieria/>
- Kuchcik, M., & Milewski, P. (2018). Zanieczyszczenie powietrza w Polsce – stan, przyczyny, skutki. *Studia KPZK PAN*, 182, 341–364.
- Krzyżanowski, M. (2016). Wpływ zanieczyszczenia powietrza pyłami na układ krążenia i oddychania. *Lek Wojskowy*, 1, 17–22.
- Lityński, P. (2014). Ekonomiczne konsekwencje przestrzennej decentralizacji i centralizacji miasta na podstawie literatury zagranicznej. *Zeszyty Naukowe Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie*, 12(936), 45–61. <https://doi.org/10.15678/ZNUEK.2014.0936.1204>

- Lityński, P. (2023). Living in sprawling areas: a cost-benefit analysis in Poland. *Journal of Housing and the Built Environment*, 38, 1069–1096. <https://doi.org/10.1007/s10901-022-09986-6>
- Lityński, P., & Hołuj, A. (2015). Profil gospodarstw domowych generujących zjawisko urban sprawl na przykładzie wybranego obszaru Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego. *Studia KPZK PAN*, 161, 402–414.
- Madurowicz, M. (2008). Turystyka architektoniczna. *Architektura – Murator*, 6.
- Mencwel, J. (2020). *Betonoza. Jak się niszczy polskie miasta*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Michniewicz-Ankiersztajn, H. (2014). Rola zieleni w kształtowaniu przestrzeni miast europejskich w kontekście jakości życia ich mieszkańców. *Journal of Health Sciences*, 4, 130–140.
- Nauka w Polsce PAP. (2020.12.24). Podczas pandemii wzrosło zainteresowanie przyrodą. Dostęp dnia 2023.07.11 ze źródła <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C85482%2Cpodczas-pandemii-wzroslo-zainteresowanie-przyroda.html>
- Noworól, A., Kopyciński, P., Hałat, P., Salamon, J., & Hołuj, A. (2022). The 15-Minute City – The Geographical Proximity of Services in Krakow. *Sustainability*, 14(12). <https://doi.org/10.3390/su14127103>
- Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego. (2019.07.16). *Betonoza*. Dostęp dnia 2024.01.04 ze źródła: <https://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/betonoza.html>
- Pielesiak, I. (2017). Tereny zieleni w gminie miejsko-wiejskiej Stryków i ich wpływ na jakość życia mieszkańców. *Space-Society-Economy*, 21, 51–71. <https://doi.org/10.18778/1733-3180.21.03>
- Podwysocki, K. (2022). Konsekwencje urbanizacji dla środowiska. *Kosmos. Problemy nauk biologicznych*, 71(1), 13–20. https://doi.org/10.36921/kos.2022_2807
- Polski Komitet Olimpijski. *Igrzyska XX Olimpiady Monachium 1972*. Dostęp dnia 2023.07.12 ze źródła: https://olimpijski.pl/igrzyska_letnie/monachium-1972/
- Pope III, A., & Dockery, D. (2006). Health effects of fine particulate air pollution: lines that connect. *Journal of the air & waste management association*, 56(6), 709–742. <https://doi.org/10.1080/10473289.2006.10464485>
- Rabinovitch, J. (1992). Curitiba: towards sustainable urban development. *Environment and Urbanization*, 4(2), 62–73. <https://doi.org/10.1177/095624789200400206>
- Roshan, G. R., Shahraki, Z. S., Sauri, D., & Borna, R. (2010). Urban sprawl and climate changes in Tehran. *Iranian Journal of Environmental Health Science & Engineering*, 7(1), 43–52.
- Ryńska, E. (2011). Zapewnienie jakości życia w przestrzeni zurbanizowanej. *Problemy Rozwoju Miast*, 3–4, 55–64.
- Skarżyńska, B. (2013). Przebudowa struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta Kurytyba w Brazylii. *Przegląd budowlany*, 3, 161–164.
- Skibińska, E. (2011). Miasto jako przestrzeń edukacyjna. *Edukacja Dorosłych*, 2(65), 19–31.
- Słownik Języka Polskiego PWN. Tereny zielone. Dostęp 2023.07.11 ze źródła: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/tereny%20zielone.html>

- Smętkowski, M., Jałowiecki, B. & Gorzelak, G. (2009). Obszary metropolitalne w Polsce – diagnoza i rekomendacje. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(35), 52–73.
- Sobolak, J. (2021.12.20). Patodeweloperka przenosi się poza miasta i na rynek wtórny „Wynik chciwości”. Dostęp dnia 2024.01.03 ze źródła: <https://wyborcza.biz/biznes/7,147758,27894721,patodeweloperka-przenosi-sie-pozamiasta-chciwosc-nie-ma-granic.html>
- Staniak, M. (2009). Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w aspekcie środowiskowym. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*, 9(3), 187–194.
- Stelmaszewska, N. (2020). Konsekwencje suburbanizacji dla miast i stref podmiejskich w świetle literatury krajowej i zagranicznej. *Problemy Rozwoju Miast*, 66, 25–34. <https://doi.org/10.2478/udi-2020-0008>
- Studia Krajobrazowe. Krajobraz miejski. Dostęp dnia 2024.01.03 ze źródła: <http://studiakrajobrazowe.amu.edu.pl/vocabulary/krajobraz-miejski>
- Trzepacz, P. (2010). Autostrady i porty lotnicze w kształtowaniu przestrzeni miejskiej i podmiejskiej. *Studia Miejskie*, 2, 153–165.
- Ustawa (2004). Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2022 poz. 916 ze zm.).
- Ustawa (2015). Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (t.j. Dz.U. 2021 poz. 485).
- Wang, H., Shi, Y., Zhang, A., Cao, Y., & Liu, H. (2017). Does Suburbanization Cause Ecological Deterioration? An Empirical Analysis of Shanghai, China. *Sustainability*, 9. <https://doi.org/10.3390/su9010124>
- Winkowska, J. (2021). Analiza wdrożeń smart city w Polsce i na świecie. *Akademia Zarządzania*, 5(3), 207–224.
- Wojtkun, G. (2021). Epidemiczne determinanty w mieszkalnictwie. *Przestrzeń i Forma*, 47, 9–28. <https://doi.org/10.21005/pif.2021.47.A-01>
- Worłowska, M. & Marko-Worłowska, M. (2011). Problemy ekologiczne w zielonej architekturze miasta. *Proceedings of ECOpole*, 5(1), 342–347.
- Włoch-Szymła, A. (2019). Urban sprawl and smart growth versus quality of life. *Technical Transactions*, 116(12), 85–98. <https://doi.org/10.4467/2353737XCT.19.131.11497>
- Zachariasz, A. (2006). Zielen jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych. Kraków: Wydawnictwo PK.
- Zieliński, M. (2010). Nowa Huta-miasto zielone, miasto socrealistyczne-koncepcja architektoniczno krajobrazowej rewitalizacji centrum Nowej Huty. *Przestrzeń i Forma*, 13, 293–310.
- Ziernicka-Wojtaszek, A. (2011). Kształtowanie się postaw ekologicznych na przykładzie studentów Wydziału Rolniczo-Ekonomicznego UR w Krakowie. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 2, 225–233.
- Zachariasz, A. (2015). Zielen jako element tożsamości krajobrazu miasta, na przykładzie Krakowa. *Tożsamość krajobrazu – O dziedzictwie przeszłości w krajobrazie*, 2, 79–96.

Hubert Wójcicki

Od Scheiblera do Inkubatora: Jak przestrzenie po przemyśle włókienniczym służą dziś w Łodzi przemysłom kreatywnym

Słowa kluczowe: Art_Inkubator, przemysł, przemysły kreatywne, Łódź, Księży Młyn

Wstęp

Unikatowym miastem na terenie Polski bez wątpienia jest Łódź, świadczy o tym historia tego ośrodka oraz ogromny zasób dziedzictwa poprzemysłowego występujący w jego przestrzeni. Jak piszą Nowakowska & Walczak (2017, s. 51) „Komponentem decydującym o wyjątkowości Łodzi są [...] przede wszystkim fabryki włókiennicze – prawdopodobnie najliczniej zachowane skupisko w Europie”. O wyjątkowości Łodzi świadczy również fakt uznania przemysłowego krajobrazu miasta za pomnik historii. Jak piszą Mysiała & Wiktorska (2020, s. 27) „Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego” – pomnik historii Łodzi przyznany na początku lutego 2015 roku w ramach uznania dla XIX wiecznej metropolii, która skrywała swój unikalny potencjał przed wszystkimi, nawet przed własnymi mieszkańcami. Świadczy on o uznaniu unikalności kulturowej i architektonicznej

tego miasta, ale również jest dowodem na to, że wielokulturowy dorobek Łodzi jest bardzo istotny dla polskiego dziedzictwa”.

Zmiany ustrojowe po 1989 r. doprowadziły do upadku przemysłu włókienniczego. Olbrzymie kompleksy fabryk zostały wyłączone z użytku publicznego i stopniowo ulegały degradacji. Początkiem lat 2000 miasto Łódź oraz inwestorzy zewnętrzni w pofabrycznych murach zaczęli realizować różne inwestycje, których celem była adaptacja zdegradowanych budynków oraz nadanie im nowych funkcji; handlowych, kulturowych, mieszkalnych czy biurowych (Masiarek, 2020). Jednak jeden z projektów jest wyjątkowy, ponieważ pofabryczna przestrzeń znów służy przemysłowi, tylko że przemysłowi współczesnych czasów. Projekt, o którym mowa, to unikatowy Art_Inkubator. Celem pracy jest przedstawienie historii kompleksu oraz jego ponownego wykorzystania do stworzenia przestrzeni dla przemysłów kreatywnych.

Powstanie i upadek łódzkiego przemysłu

Łódź położona jest w centralnej części Polski. Miasto to jest siedzibą województwa łódzkiego. Łódź jest czwartym miastem w Polsce pod względem liczby ludności. Liczba mieszkańców Łodzi na 2022 r. wynosiła 658 444 osoby (BDL, 2023).

Historia Łodzi jest niepowtarzalna w skali całego kraju. Początki miasta sięgają XIV w. Pierwsze wzmianki o Łodzi pojawiły się w dokumencie sygnowanym przez księcia ziemi łęczyckiej i dobrzyńskiej z 1332 r. (Flatt, 1853). Wielki przełom dla Łodzi nastąpił w latach 20. XIX w. W owym czasie Łódź przekształciła się z rolniczej miejscowości w jeden z największych ośrodków przemysłowych na ziemiach polskich (Puś, 1987). Dynamiczna industrializacja miasta pozytywnie wpłynęła na zmiany w strukturze społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Olbrzymi wpływ na rozwój miasta miały rzeki Jasień i Łódka oraz łatwy dostęp do pozyskiwania surowców budowlanych, głównie cegły i drewna. Ważnym elementem przyczyniającym się do intensyfikacji zmian zachodzących w Łodzi była lokalizacja miasta, która dawała wiele możliwości komunikacyjnych (Moreno-Kamińska, 2020).

Pierwszym łódzkim fabrykantem był Ludwik Geyer, który w 1837 r. otworzył Białą Fabrykę (aktualnie Centralne Muzeum Włókiennictwa). Fabryka Geyera stała się prekursorem do rozwoju przemysłu włókienniczego w Łodzi. Niespełna 20 lat później w Łodzi swoją działalność rozpoczął Karol Scheibler, a niedługo po nim Izrael Poznański wybudował swoje imperium tekstylne przy ulicy Ogrodowej. W połowie XIX w. symbolem miasta stały się ceglane kominy i potężne

kompleksy fabryk włókienniczych. Jak słusznie wskazują Nowakowska & Walczak (2017, s. 51), „komponentem decydującym o wyjątkowości Łodzi są przede wszystkim fabryki włókiennicze”. To dzięki nim Łódź stała się miastem rozpoznawalnym oraz jednym z największych europejskich centrów włókienniczych tamtych czasów (Krakowiak, 2015). W latach 70. XIX w. Łódź zamieszkiwało około 300 000 mieszkańców, a 20% powierzchni miasta zajmowały tereny przemysłowe. Okres ten był również jednym z najintensywniejszych czasów dla rozwoju łódzkiego przemysłu. Przed wybuchem I wojny światowej w Łodzi czynnych było 600 zakładów przemysłowych (Liszewski, 1999).

Czas I wojny światowej dla łódzkiego przemysłu był okrutny, wiele zakładów musiało wstrzymać lub całkowicie zawiesić swą działalność. Czasy dwudziestolecia międzywojennego również nie były najlepszym okresem dla łódzkiego przemysłu. W 1920 r. zamknięto rynek radziecki na produkty włókiennicze, co doprowadziło do kryzysu gospodarczego. Wiele łódzkich fabrykantów w tym czasie zmuszonych było do zaciągania kredytów oraz pożyczek w zagranicznych bankach, aby ratować swoje przedsiębiorstwa. Wraz z wybuchem II wojny światowej większość łódzkich zakładów przemysłowych zostało przejętych przez Niemców.

Warto zaznaczyć, że Łódź po II wojnie światowej należała do nielicznych miast Polski, które w prawie nienaruszonym stanie zachowało swoją strukturę zabudowy (Moreno-Kamińska, 2020). Mimo tego faktu miasto to straciło wtedy ok. 80% swych mieszkańców (Miśkowiec, 2016). Przez kolejne 40 lat łódzki przemysł wszedł w kolejną fazę rozwoju. (Gronczewska, 2015). Jednak w związku z transformacją ustrojową po 1989 r. łódzki przemysł włókienniczy zaczął „umierać”. Wiele osób, które latami pracowały w łódzkich fabrykach, z dnia na dzień zostały pozbawione pracy, a łódzkie fabryki zaczęły stawać się niszczącym ciężarem dla miasta (Krawczyk-Wasilewska, 2012). Dynamiczna deindustrializacja oraz depopulacja miasta sprawiły, że Łódź zaczęła borykać się z dużymi problemami społecznymi oraz ekonomicznymi (Cudny, 2012).

Po 1989 r. olbrzymie kompleksy zakładów przemysłowych traciły swą pierwotną funkcję i popadały w ruinę. Problematyczne budynki wraz z zamknięciem działalności produkcyjnej zaczęto burzyć, a samo miasto w świadomości mieszkańców postrzegane było jako zaniedbane, brudne i zdegradowane. Jednak warto zwrócić uwagę na fakt, iż „[...] w ciągu minionego ćwierćwiecza można było zaobserwować w Łodzi ewolucję stosunku do spuścizny poprzemysłowej. Od jej negacji po afirmację” (Nowakowska & Walczak, 2017, s. 51). Stare mury fabryk stopniowo stawały

się atutem oraz czynnikiem rozwojowym. Z początkiem lat 2000 zaczęto poszukiwać sposobów ponownego wykorzystania i przywrócenia niechcianego dziedzictwa przemysłowego do sfery publicznej (Moreno-Kamińska, 2020).

U Scheiblera

Księży Młyn to unikatowe świadectwo XIX-wiecznej Łodzi przemysłowej. Sama nazwa wywodzi się od dawnej osady młyńskiej. W tym miejscu swoje włókiennicze królestwo wybudował Karol Scheibler. Księży Młyn zlokalizowany jest w rejonie Starego Widzewa, a główny budynek dawnej przędzalni znajduje się przy ulicy Tymienieckiego 25. Aktualnie dawna fabryka Scheiblera stanowi jeden z najciekawszych i najcenniejszych zabytków światowej architektury przemysłowej (Dziedziuchowicz & Groeger, 2016).

Karol Scheibler pozostawił po sobie dziedzictwo, które najbardziej wyraziście i trwale wrosło się we współczesny krajobraz miasta (Kulesza, 2013). Pierwsze fabryki na Księżym Młynie powstały w 1854 r., zlokalizowane były przy obecnym dziś placu Zwycięstwa. W 1855 r. Scheibler postanowił rozbudować kompleks fabryczny. Powstała wtedy wozownia, budynki gospodarcze, niewielkie osiedle robotnicze oraz willa (aktualnie Muzeum Kinematografii). W latach 70. XIX w. Scheibler wykupił duże ilości ziemi i wznosił na niej największy w Łodzi zespół fabryczno-mieszkalno-rezydencjonalny.

W 1873 r. wybudowany został nowy oddział przedsiębiorstwa, który stał się główną siedzibą Scheiblera. W kolejnych latach na terenie imperium powstały szkoła przyfabryczna (1876), domy dla robotników (1873–1879), pałac (1877), sklep fabryczny (1882), remiza, stajnia, wozownia na wozy strażackie (1884), przędzalnia i tkalnie (1879), szpital fabryczny (1884) oraz budynki kulturalne takie jak biblioteka, teatr czy sala taneczna. Kompleks wyposażony również został w bocznice kolejową, co znacznie ułatwiło transport bawełny (Kulesza, 2013, Bonisławski et al., 2016). Można stwierdzić, że Scheibler stworzył na Księżym Młynie prawdziwe miasto w mieście, które stanowiło 1/7 obszaru XIX-wiecznej Łodzi.

Imperium Scheiblera z każdym kolejnym rokiem prężnie rozwijało się. Jednak wydarzenia związane z wybuchem I oraz II wojny światowej spowodowały, że produkcja w fabryce Scheiblera została całkowicie wstrzymana. Ponowne uruchomienie fabryki nastąpiło 22 stycznia 1945 r. W ciągu roku stopniowo odbudowywano przedwojenną potęgę Scheiblera pod nazwą ZPB im. Obrońców Pokoju „Uniontex”.

Fotografia 1. Księży Młyn

Źródło: praca własna (2022).

W początku lat 70. XX w. Uniontex zatrudniał około 12 000 osób, jednak problemy zaczęły się dekadę później. W latach 80. XX w. firma straciła mnóstwo pieniędzy, kupując nowe maszyny, natomiast zmiany ustrojowe w państwie po 1989 r. doprowadziły do upadku Uniontexu. W 2000 r. zakład zatrudniał około 1200 osób, w tym czasie został on zakupiony przez białostocką firmę FASTY. W marcu 2010 r. zostały wykupione ostatnie zapasy magazynowe, a w grudniu tego samego roku Uniontex przestał istnieć (Zysiak et al., 2020). Tuż przed

całkowitą likwidacją fabryki w 2006 r. rozpoczęły się prace rewitalizacyjne. Rewitalizacja tego kompleksu podniosła walory architektoniczne i zabytkowe obiektów przemysłowych oddając ich XIX-wieczny charakter.

Przestrzeń Księżego Młyna od tego czasu zmienia się, dawne fabryczne budynki ponownie tętnią życiem i zyskują nowe funkcje. Dawna remiza strażacka zachowała swój pierwotny wygląd oraz oryginalne drzwi. Jednak funkcja i przeznaczenie budynku uległy zmianie. Dziś w tej przestrzeni znajdują się biura. Jednak warto zaznaczyć, że przed budynkiem usytuowana została zabytkowa, żeliwna pompa parowa, która przypomina, jaką funkcję kiedyś posiadał ten obiekt. Dawna elektrownia również przeszła zmianę funkcji i stała się podstawą do realizacji Projektu Fuzja. Fuzja to dziś mikrodzielnica Łodzi składająca się z 20 budynków, w tym 14 adaptowanych obiektów przemysłowych. Na terenie Fuzji znajdują się przestrzenie mieszkalne, biurowe oraz usługowe (Wierucka & Wierzbicka, 2023). Centrum biurowe Textorial Park powstało natomiast w zabytkowych magazynach Scheiblera. Mówiąc o inwestycjach przeprowadzonych na terenie dawnej fabryki Scheiblera, należy również wspomnieć o słynnych loftach „U Scheiblera”, które są największą w Polsce adaptacją zespołu przemysłowego na cele mieszkaniowe (Dziedziuchowicz & Groeger, 2016). Na uwagę zasługują również famuły. Dawne osiedle domów robotniczych dzięki przeprowadzonym działaniom przez miasto Łódź z każdym rokiem pięknieje i nabiera nowego charakteru.

Można stwierdzić, że dzisiejszy Księży Młyn jest swego rodzaju magnesem przyciągającym nie tylko lokalnych mieszkańców, ale również turystów, artystów, przedsiębiorców czy inwestorów. Przestrzeń Księżego Młyna jest tworzona dla potrzeb różnych ludzi. Jednak jeden z projektów jest wyjątkowy, ponieważ jest miejscem dedykowanym przemysłom kreatywnym. To Art_Inkubator należący do Fabryki Sztuki.

Inkubator współczesnego przemysłu

Przemysły kreatywne wraz z przemysłem kulturowym oraz przemysłem cyfrowym stanowią istotne elementy tzw. gospodarki kreatywnej. Jak wskazują Firlej & Leś (2022, s. 39), w literaturze przedmiotu przemysły kreatywne rozumiane są jako przemysły, „które mają swoje źródło w indywidualnej kreatywności, umiejętnościach i talencie, posiadające potencjał do tworzenia bogactwa i kreacji pracy poprzez pokolenia i wykorzystanie własności intelektualnej”. Na mapie Łodzi miejscem koncentrującym przemysły kreatywne stał się Art_Inkubator.

Mówiąc o Art_Inkubatorze należy wspomnieć o Fabryce Sztuki, która została powołana w 2007 r. z inicjatywy Urzędu Miasta Łodzi, Stowarzyszenia Teatralnego Chorea oraz Fundacji Łódź Art Center. Działalność Fabryki Sztuki skupia się na szeroko rozumianej sztuce, edukacji kulturalnej czy artystycznej oraz organizacji wydarzeń kulturalnych. Jednak działalność tej instytucji jest znacznie szersza, ponieważ w dawnych budynkach magazynów bawełny zlokalizowanych przy ulicy Tymienieckiego 3 powstał Art_Inkubator.

Koncepcja inkubatora dla przemysłów kreatywnych zrodziła się w lutym 2008 r., jednak pierwsze prace budowlane podjęto w 2012 r. Ostatecznie pierwsi rezydenci zawitali do Art_Inkubatora w 2014 r. (Moreno-Kamińska 2020). Na istotne elementy w powstawaniu inkubatora dla przemysłów kreatywnych wskazują Nowakowska & Walczak (2017): „Starannej konserwacji towarzyszyło kreatywne podejście do projektowania nowych elementów, a program funkcjonalny zakładał przede wszystkim wsparcie ludzi kreatywnych i przedsiębiorczych, co sprawia, że w ramach jednego projektu udało się połączyć dwa aspekty dziedzictwa przemysłowego – materialny i niematerialny”.

Celem, jaki wyznaczył sobie Art_Inkubator, jest zapewnienie pomocy instytucjom i firmom zajmującym się działalnościami kreatywnymi. Pomoc zapewnia na starcie prowadzenia tej działalności oraz przez pierwsze lata funkcjonowania. Młode firmy z branży kreatywnej dzięki inkubatorowi mogą korzystać z przestrzeni, usług elektronicznych oraz z pomocy doradców i szkoleniowców (Art_Inkubator, b.d. a). Obecnie z przestrzeni, jaką zapewnia Art_Inkubator, korzysta 25 przedstawicieli branży kreatywnej. Łącznie z inkubatora dla przemysłów kreatywnych skorzystały dotąd 84 podmioty (Art_Inkubator, b.d. b). „Zachwyty” to pracownia kolażu prowadzona przez Dagmarę Appel. Od kwietnia 2021 r. jest ona rezydentką Art_Inkubatora. Artystka w swojej pracowni wykonuje unikatowe kolażowe obrazy (Zachwyty, b.d.). Pracownia projektowania grafiki „Na marginesie” prowadzona jest natomiast przez Weronikę Szychowską. Zajmuje się ona projektowaniem graficznych logo, ilustracji, okładek książek, identyfikatorów oraz innymi kreatywnymi działaniami z komunikacją wizualną marek (Na marginesie, 2023). Inną rezydentką godną uwagi jest Katarzyna Galicka-Szer, która stworzyła markę „Mioou” z myślą o kotach. Marka „Mioou” to niepowtarzalne, przyjazne dla kotów, domu i środowiska produkty, meble dla zwierząt (np. domki, tunele czy drapaki dla kotów, Mioou, 2020). Łódź słynie z szeroko rozumianego filmu, dlatego nie dziwi, że również w Art_Inkubatoże swoje pracownie mają rezydenci zajmujący się filmem. „Animusz Studio” to studio animacji, które wykonuje krótkie

filmy techniką cyfrową, jak również tradycyjnymi metodami animacji (lalkową, wycinankową, plastelinową oraz mieszaną). Głównym celem studia jest przywrócenie szlachetnej techniki animacji poklatkowej (Animusz Studio, 2020).

Infrastruktura Art_Inkubatora obejmuje 3 budynki dawnych magazynów oznaczonych obecnie literami A, B oraz C. Łączna powierzchnia inkubatora szacowana jest na około 7000 m². W budynku A zlokalizowane są pracownie o różnym profilu, sale konferencyjno-szkoleniowe, klubokawiarnia, pomieszczenia biurowe dla firm i pracowników, oraz siedziba Fabryki Sztuki. Nowym elementem kompozycji, który pojawił się w dawnych magazynach, jest przeszklony pasaż, który łączy ze sobą budynek B i C (fotografia 2). W tych dwóch budynkach znajdują się Muzeum MiejscaABC, sala widowiskowo-koncertowa, galeria artystyczna oraz sale przeznaczone na działalność artystyczną i ekspozycyjną (Moreno-Kamińska, 2020).

W trakcie realizacji projektu zadbano o to, aby elementy dziedzictwa przemysłowego nie zostały utracone. Charakterystycznym elementem dawnych magazynów są małe okna (fotografia 3), które zostały zachowane, podobnie jak oryginalne drzwi czy balustrady. Ścianom wszystkich 3 budynków przywrócono oryginalny wygląd. Elementem kompozycyjnym, który wyróżnia współczesny budynek A od pozostałych 2 budynków, są żelbetowe słupy, które również zostały zachowane (fotografia 4). Na uwagę również zasługują zachowane tory boczniczy kolejowej czy oryginalne żeliwne płyty, które stanowią chodnik (fotografia 5) (Moreno-Kamińska, 2020). Koszt całej inwestycji szacuje się na 32 000 000 złotych. Pierwsza połowa środków pochodziła z funduszy europejskich, natomiast druga z budżetu miasta Łodzi (Art_Inkubator, b.d. a).

Art_Inkubator to nie tylko miejsce dla firm z sektora kreatywnego, ale również przestrzeń otwarta dla turystów i mieszkańców. Art_Inkubator to unikatowe miejsce na mapie miasta, które łączy biznes ze sztuką. Przebywanie w tej przestrzeni pozwala na obcowanie z dziedzictwem przemysłowym Łodzi oraz daje możliwość poznania kultury współczesnej. Art_Inkubator to również przestrzeń dla społeczności, cykliczne organizowane są koncerty, wystawy, warsztaty czy festiwale, w których mieszkańcy i turyści mogą brać udział.

Podsumowując, działania, które podjęto, aby ponownie włączyć zdegradowane przestawienie do użytku publicznego, okazały się skuteczne. Art_Inkubator to szczególnie miejsce, w których swoje „cztery kąty” znalazły przemysły kreatywne. Można stwierdzić, że dawne budynki znów służą przemysłowi, ale jest to przemysł współczesnych czasów.

Fotografia 2. Szklany pasaż łączący budynek B i C

Źródło: praca własna (2023).

Fotografia 3. Okna dawnych magazynów

Źródło: praca własna (2023).

Fotografia 4. Element kompozycji budynku A – żelbetowe słupy

Źródło: praca własna (2023).

Fotografia 5. Zachowana boczna kolejowa oraz żeliwne płyty

Źródło: praca własna (2023).

Bibliografia

Animusz Studio. (2020). Animusz Studio. Studio. Dostęp dnia 2024.02.29 ze źródła: <http://www.animuszstudio.com/studio/>

Art_Inkubator. (b.d. a). Miejsce. Art_Inkubator w Fabryce Sztuki. Dostęp dnia 2023.10.18 ze źródła: <http://artinkubator.com/Main/Artykul/miejscartinkubator-w-fabryce-sztuki>

Art_Inkubator. (b.d. b). Rezydenci. Dostęp dnia 2023.12.01 ze źródła: <http://artinkubator.com/artin/rezydenci>

- Bank Danych Lokalnych. (2023). Ludność wg grup wieku i płci. Dostęp dnia 2023.10.17 ze źródła: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica>
- Bonisławski, R., Janik, M., Kusiński, J. & Walczak, B. (2016). Łódź. Księga fabryk. Łódź: Wydawnictwo Jacek Kusiński.
- Cudny, W. (2012) Socio – Economic Changes in Lodz – Results of Twenty Years of System Transformation, *Geografický časopis – Geographical Journal*, 64(1), 3–27.
- Dziedziuchowicz, J. & Groeger, L. (2016). Nowa przestrzeń mieszkaniowa. Lofty i rezydencje w Łodzi. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8088-000-9>
- Firlej, K. A. & Leś, E. (2022). Rozwój przemysłów kreatywnych w Polsce. *Problems of Economics and Law*, 7(1), 37–51. <https://doi.org/10.55225/pel.414>
- Flatt, O. (1853). *Opis Miasta Łodzi pod względem historycznym, statystycznym i przemysłowym*. Warszawa: Drukarnia Gazety Codziennej.
- Gronczewska, A. (2015). Łódź – miasto fabryk oraz tysiąca dymiących kominów. Co zostało? Dostęp dnia 2023.10.17 ze źródła: <https://dzienniklodzki.pl/lodz-miasto-fabryk-oraz-tysiaca-dymiaczych-kominow-co-zostalozdjecia/ar/7989834>
- Krakowiak, B. (2015). Museums of Łódź as an Element of Tourism Space and the Connection between Museums and the City's Tourism Image. *Turyzm / Tourism*, 25(2), 87–96. <https://doi.org/10.1515/tour-2015-0008>
- Krawczyk-Wasilewska, V. (2012). Wprowadzenie, czyli Łódź między starymi a nowymi laty. [w:] *Kultura jako czynnik rozwoju miasta na przykładzie Łodzi*. V. Krawczyk-Wasilewska, M. Kucner, E. Zimnica-Kuzioła, (red.). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kulesza, M. (2013). Wielokulturowe dziedzictwo Łodzi a współczesny krajobraz miasta. *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej*, 2, 11–46. <https://doi.org/10.18778/2300-0562.02.02>
- Liszewski, S. (1999). Ewolucja funkcji regionotwórczych Łodzi. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 1, 45.
- Masiarek, E. (2020). EC1 w Łodzi z perspektywy mieszkańców najbliższego otoczenia. *Space – Society – Economy*, 31, 83–103. <https://doi.org/10.18778/1733-3180.31.05>
- Mioou. (2020). Mioou: Home. Dostęp dnia 2024.02.29 ze źródła: <https://www.miooudesign.com/>
- Miśkowiec, M. (2016). Przemiany terenów poprzemysłowych w miejscach dziedzictwa przemysłu włókienniczego na przykładzie Manchesteru, Lyonu i Łodzi. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 30(3), 199–212. <https://doi.org/10.24917/20801653.303.15>
- Moreno-Kamińska, N. (2020). Utracone, poszukiwane i odzyskane dziedzictwo kulturowe Łodzi przemysłowej na przykładzie Art_Inkubatora w Fabryce Sztuki. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, 20, 1–17. <https://doi.org/10.31261/SEIA.2020.20.02>
- Mysiala, R., & Wiktorska, J. (2020). Pomnik historii jako najwyższa forma ochrony dziedzictwa kulturowego: Przykład pomnika historii—Wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego Łodzi. *KWARTAŁ. Magazyn SKN SPATIUM*, 22, 22–30.
- Na marginesie. (2023). Portfolio. Dostęp dnia 2024.02.29 ze źródła: <https://namarginesie.xyz/>

- Nowakowska, A. & Walczak, B. (2017). Dziedzictwo przemysłowe jako kapitał terytorialny. Przykład Łodzi. *Gospodarka w Praktyce i Teorii*, 45(4), 45–56. <https://doi.org/10.18778/1429-3730.45.04>
- Puś, W. (1987). *Dzieje Łodzi przemysłowej. Zarys historii*, Łódź: Muzeum Historii Miasta Łodzi.
- Wierucka, O. & Wierzbicka, A. (2023). Rola rewitalizacji w ochronie dziedzictwa przemysłowego na przykładzie inwestycji Fuzja Łódź. *KWARTAŁ. Magazyn SKN SPATIUM*, 26 (1), 31–39.
- Zachwyty. (b.d). O mnie – ah! Dostęp dnia 2024.02.29 ze źródła: <https://www.zachwyty.art/>
- Zysiak, A., Szymański, M., Kocemba-Żebrowska, J., Madejska, M., Kurkowska, E., Różycka-Stasiak, W. & Gruda, M. (2020). *Wielki przemysł, wielka cisza*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Karolina Witkowska

Atrakcyjność miejskich terenów zieleni jako przestrzeni publicznych: Studium porównawcze terenów zieleni Konstantinowa Łódzkiego

Słowa kluczowe: zieleń miejska, atrakcyjność, przestrzeń publiczna

Abstrakt: W ostatnich latach rola terenów zieleni w miastach jest coraz bardziej doceniana. Ważnym aspektem jest ich szeroko rozumiana atrakcyjność. Odpowiednie kształtowanie terenów zieleni miejskiej jako przestrzeni publicznych ma duże znaczenie, ponieważ wpływają one na jakość życia w mieście. Tereny te mogą być idealnymi miejscami na bierny jak i aktywny wypoczynek. Tereny zieleni miejskiej powinny przy tym spełniać oczekiwania swoich użytkowników, aby chcieli oni spędzać w nich czas. Niniejszy artykuł prezentuje wyniki badania, którego celem była ocena atrakcyjności wybranych terenów zieleni miejskiej w Konstancynie Łódzkim oraz wskazanie rekomendacji w zakresie dalszego podnoszenia ich atrakcyjności. Wybranymi do badania terenami były skwery na placu Kościuszki, park na placu Wolności oraz Centrum Sportu i Rekreacji „Ośrodek nad Stawem”. Głównym narzędziem badawczym wykorzystanym w badaniu była ankieta internetowa przeprowadzona wśród mieszkańców Konstancyny Łódzkiego i jego okolic. W świetle uzyskanych wyników można stwierdzić, że trzy badane tereny zieleni miejskiej w Konstancynie Łódzkim to atrakcyjne i chętnie odwiedzane przestrzenie.

Wstęp

Tereny zieleni miejskiej to ważne przestrzenie współczesnych miast. Ich forma, wygląd, a także pełnione funkcje zmieniały się na przestrzeni lat. Często wieloaspektowa rola zieleni dla miast jest niedoceniana i sprowadza się ją tylko do ozdoby podnoszącej estetykę danego miejsca. Coraz bardziej zauważane są jednak jej biologiczne funkcje przejawiające się między innymi redukcją poziomu zanieczyszczeń powietrza i hałasu, regulacją temperatury powietrza czy ochroną przed silnym wiatrem i nasłonecznieniem. Przyglądając się zieleni, zawłaszcza w środowisku zurbanizowanym, nie można pomijać jej funkcji społecznej i wieloaspektowego oddziaływania na jakość życia w mieście. Większość formalnych terenów zieleni miejskiej to przestrzenie publiczne, które są idealnym miejscem na odpoczynek poza domem, rekreację czy nawiązywanie kontaktów społecznych. Są to miejsca, gdzie mieszkańcy mogą odetchnąć od miejskiego zgiełku, zregenerować swoje siły i zaspokoić potrzebę kontaktu z naturą. Jednym z najważniejszych aspektów terenów zieleni miejskiej w kontekście społecznym jest ich szeroko rozumiana atrakcyjność. Krótko rzecz ujmując, tereny zieleni miejskiej nie mogą „tylko istnieć”. Powinny być dostępne, a także spełniać oczekiwania ich użytkowników, aby ci użytkownicy nie tylko mogli, ale również chcieli spędzać w nich czas, bo to obecność samych użytkowników sprawia, że tereny zieleni tętnią życiem społecznym. Ważne jest zatem odpowiednie planowanie, kształtowanie oraz utrzymanie terenów zieleni. W miastach, gdzie przestrzeń jest zasobem wysoce ograniczonym, należy zatem analizować poziom atrakcyjności terenów zieleni, a także wskazywać możliwości jego podnoszenia. Tereny zieleni miejskiej przyjmują różne formy, które mogą różnić się poziomem atrakcyjności. W związku z tym postanowiono przyjrzeć się różnym terenom zieleni miejskiej na przykładzie tych występujących w Konstancynie Łódzkiej.

Pojęcie, funkcje i rodzaje terenów zieleni miejskiej

Współcześnie w celu zdefiniowania terenów pokrytych roślinnością używa się różnych pojęć. Są to między innymi „tereny zieleni”, „tereny zielone”, „zieleni” oraz „zieleni miejska”. W literaturze specjalistycznej najczęściej stosowanym terminem są jednak „tereny zieleni”, którymi według Habera & Urbańskiego (2005, s. 23) są, „głównie obszary w aglomeracjach miejskich (również w krajobrazie otwartym), planowo obsadzone roślinnością dla poprawy estetyki i funkcji biologicznej środowiska. Miejskie tereny zieleni mają charakter lokalny. Składają się z zieleni obejmującej parki, zieleńce, ciągi komunikacyjne, obiekty sportowe i inne składniki podlegające klasyfikacji terenów zieleni”.

W definicjach terenów zieleni podkreśla się ich wielofunkcyjność. Do głównych funkcji terenów zieleni zalicza się: biologiczne i zdrowotne, społeczne, psychiczne i wychowawcze, estetyczne, artystyczne i plastyczne, ochronne, przeciwpożarowe, żywicielskie, ekonomiczne, gospodarcze (Pokorski & Siwiec, 1969). Identyfikacja funkcji terenów zieleni jest jednym ze sposobów ich klasyfikowania.

Tereny zieleni można jednak sklasyfikować również ze względu na ich dostępność, która wiąże się z własnością. Szczególnym rodzajem są tereny zieleni ogólnodostępnej (otwartej), przeznaczone do wypoczynku i rekreacji dla każdego, zarówno dla ludzi starszych, w średnim wieku, jak i młodzieży i dzieci. Odbywa się na nich wypoczynek bierny i czynny w zależności od urządzeń społeczno-kulturalnych, w które są wyposażone. Przykładami takich terenów są parki miejskie, zieleńce czy promenady. Pozostałe kategorie terenów zieleni to między innymi: tereny zieleni o ograniczonej (kontrolowanej) dostępności, tereny zieleni towarzyszącej, tereny produkcyjne, tereny zieleni wycieczkowo-wypoczynkowej czy tereny agroturystyczne (Łukasiewicz & Łukasiewicz, 2011).

Atrakcyjność terenów zieleni miejskiej jako przestrzeni publicznych

Powszechnie przestrzeń publiczną uważana jest za najważniejszą przestrzeń w mieście. Jest ona dostępna dla całej społeczności lokalnej i użytkowników zewnętrznych. To w niej toczy się życie miasta. W jej obrębie znajdują się najbardziej znaczące obiekty społeczne, usługowe, kulturalne czy obiekty-symbolne (Wejchert, 1993). To przestrzeń, która powinna odpowiadać potrzebom mieszkańców, poprawiać jakość ich życia, a także sprzyjać nawiązywaniu kontaktów społecznych (Ustawa, 2003).

Tereny zieleni ogólnodostępnej to szczególny rodzaj przestrzeni publicznej. Są miejscami, w których ludzie mogą zrealizować swoje potrzeby rekreacyjno-wypoczynkowe. Ich wpływ na kondycję fizyczną i psychiczną człowieka jest znaczący, w związku z tym należy projektować je w taki sposób, by dawały jak największą satysfakcję użytkownikom (Chojecka, 2014).

Atrakcyjność terenów zieleni to węższe zagadnienie w porównaniu do wspomnianego już pojęcia dostępności terenów zieleni. Oprócz swobodnego dostępu, tereny zieleni powinny również mieć jak najwyższy poziom atrakcyjności dla użytkowników. Wygląd oraz zagospodarowanie i zaopatrzenie terenu powinny być przy tym dostosowane do różnych grup wiekowych mieszkańców – w tym dzieci, osób w wieku średnim oraz osób starszych – jak również do osób z niepełnosprawnościami (Biernacka, 2020).

Istnieje wiele sposobów mierzenia poziomu atrakcyjności terenów zieleni. Niektórzy badacze biorą pod uwagę głównie wielkość i kształt terenu zieleni, okazjonalnie dodając do tego wyposażenie – sprzęt sportowy i rekreacyjny. Dla innych specjalistów najważniejsze przy ocenie atrakcyjności są aspekty środowiskowe, w tym różnorodność fauny i flory, jak również względy wizualne, w tym kompleksowo rozpatrywany wygląd terenu zieleni oraz jego czystość (Biernacka, 2020). Przykładowo, Biernacka (2020, s. 63) przedstawia listę czynników, które najczęściej uwzględnia się przy tworzeniu wskaźników atrakcyjności terenów. Są to:

- „Infrastruktura parkowa;
- Sprzęt sportowy i rekreacyjny;
- Bioróżnorodność;
- Występowanie zbiorników wodnych, drzew;
- Liczba użytkowników;
- Aspekty wizualne, czystość;
- Poczucie ciszy i spokoju;
- Wydarzenia kulturalne, rozrywkowe, sportowe”.

W badaniu zaprezentowanym w niniejszym artykule w celu zmierzenia poziomu atrakcyjności terenów zieleni wykorzystano metodę oceny wybranych cech terenów przez ich użytkowników. Punktem odniesienia do czynników wpływających na atrakcyjność terenów zieleni była powyższa lista Biernackiej (2020).

Metodyka i miejsce badania

Badanie zaprezentowane na łamach tego artykułu zrealizowano na przykładzie Konstanytowna Łódzkiego. Prawdopodobnie takie badanie nie było w nim wcześniej realizowane. Do badania wyselekcjonowano trzy tereny zieleni ogólnodostępnej, które są zarazem przestrzeniami publicznymi Konstanytowna Łódzkiego: skwery na placu Kościuszki, park na placu Wolności oraz Centrum Sportu i Rekreacji „Ośrodek nad Stawem”. Są to trzy odmienne rodzaje terenów zieleni miejskiej (skwer, park, oraz teren sportu i rekreacji), mające różne zagospodarowanie, a także funkcje. Znajdują się one także w różnych częściach miasta, a co się z tym wiąże, ich otoczenie oraz użytkownicy także się różnią. Badanie miało charakter porównawczy, dzięki czemu zidentyfikowano czynniki pozytywnie oraz negatywnie wpływające na atrakcyjność terenów zieleni. Dobór trzech różnych terenów pozwolił na porównanie ich atrakcyjności, a także na identyfikację ich mocnych i słabych stron.

Proces badawczy składał się z dwóch etapów. W pierwszym z nich przeprowadzono inwentaryzację urbanistyczną wyselekcjonowanych terenów zieleni miejskiej. Dzięki niej scharakteryzowano każdy z tych terenów pod względem położenia geograficznego, z uwzględnieniem cech ich najbliższego otoczenia i pełnionych przez nie funkcji. W inwentaryzacji uwzględniono również cechy przyrodnicze tych terenów (np. występujące gatunki roślin) oraz cechy pozaprzyrodnicze (np. umebłowanie). Ważnym elementem inwentaryzacji był także przegląd przeprowadzonych inwestycji. Dzięki inwentaryzacji udało się zebrać obiektywne informacje na temat atrakcyjności tych terenów zieleni jako przestrzeni publicznych.

Drugim etapem badania była ankieta typu CAWI (**Computer Assisted Web Interview**), która zapewniła wgląd w subiektywne oceny atrakcyjności tych terenów. Ankieta internetowa była najlepszym rozwiązaniem ze względu na możliwość dotarcia do różnych użytkowników badanych terenów – w tym do osób, które były użytkownikami każdego z trzech badanych terenów zieleni, a także do osób korzystających jedynie z wybranych terenów lub z żadnego z nich. Każda z trzech sekcji ankiety odpowiadała danemu terenowi: skwerom na placu Kościuszki, parkowi na placu Wolności oraz CSiR „Ośrodek nad Stawem”. Na początku każdej sekcji znajdowało się pytanie dotyczące częstotliwości użytkowania danego terenu zieleni. W przypadku, gdy respondenci nie odwiedzali omawianego miejsca (czyli zaznaczali odpowiedź „wcale”), nie byli proszeni o udzielanie dalszych odpowiedzi na temat tego terenu. W sekcjach dla każdego z trzech terenów zieleni zachowano taki sam układ i rodzaj pytań, aby wyniki można było porównać między sobą. Respondenci oceniali wskazane cechy danego terenu w 5-stopniowej skali (od „bardzo źle” do „bardzo dobrze”). Badanie właściwe zrealizowano w okresie 23–30.04.2023 r. Link do ankiety umieszczono w portalu społecznościowym Facebook: na stronie „Spotted: Konstantynów Łódzki” oraz na grupie „Konstantynów Łódzki – mieszkańcy Konstantynowa”. Zapewniło to dystrybucję ankiety wśród różnych grup społecznych. W badaniu wzięło udział 120 osób.

Skwery na placu Kościuszki

W centrum Konstantynowa Łódzkiego na placu Kościuszki znajdują się cztery skwery (fotografia 1). Każdy ze skwerów posiada swoje oznaczenie literowe, odpowiednio A, B, C i D. W 2013 r. w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2007–2013 rozpoczęto projekt Rewitalizacji Centrum Konstantynowa Łódzkiego, który obejmował generalną przebudowę skwerów. W ramach projektu przeprowadzono modernizację ciągów pieszych,

zamontowano nowe ławki, latarnie i inne elementy małej architektury oraz zrehabilitowano istniejącą zieleń we wszystkich czterech skwerach. Dodatkowo na skwerze A – przy siedzibie urzędu miasta – postawiono dwie fontanny z kolorowym oświetleniem oraz zegar słoneczny (Krawczyk, 2013). Skwer B z pomnikiem Kościuszki to plac apelacyjny będący przestrzenią na lokalne uroczystości, wydarzenia kulturalne i okresowe atrakcje. W ramach działań rewitalizacyjnych został powiększony przez przesunięcie na skraj odremontowanego pomnika oraz usunięcie drzew i trawników z wnętrza terenu. Na skwerze C znajduje się toaleta publiczna, grodzony plac zabaw dla dzieci oraz zabytkowy wagon tramwajowy upamiętniający linię 43. Na skwerze D – przy kościele pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny – utrzymane zostało dotychczasowe zagospodarowanie terenu wraz z dużą liczbą drzew. Na terenie skweru znajduje się tablica upamiętniająca zamordowanych w czasie II wojny światowej mieszkańców Konstantynowa, Pomnik Pamięci Lotników Amerykańskich i dęb pamięci posadzony dla uhonorowania ppor. Erwina Reicherta (43bis, 2011).

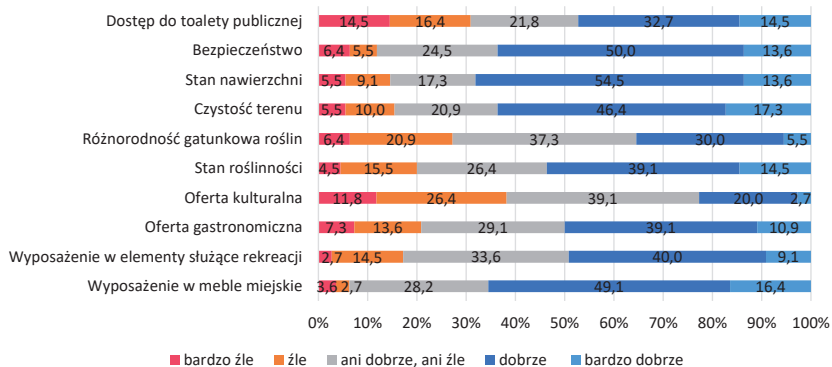
Fotografia 1. Skwery na placu Kościuszki

Źródło: prace własne (2023).

Obecnie przy placu Kościuszki znajdują się obiekty pełniące różnorakie funkcje, w tym: lokale gastronomiczne, kościół rzymskokatolicki, fryzjer, przystanki autobusowe oraz liczne sklepy. W niedalekiej odległości mieści się również szkoła podstawowa, przedszkole oraz budynki mieszkalne. Na każdym skwerze można znaleźć różnorodne gatunki roślin, jak klon zwyczajny, modrzew europejski, tawuła japońska, berberys Thunberga, berberys zwyczajny, róża wiecznie zielona czy lawenda wąskolistna. Na placu corocznie odbywają się uroczystości związane z Narodowym Świętem Niepodległości czy Świętem Narodowym Trzeciego Maja (Cichosz, 2022, 2023). Na terenie skweru pojawiają się również odpustowe stragany czy jarmarki z okazji świąt Bożego Narodzenia czy świąt Wielkanocnych (43bis, 2019b). W 2015 r. w okresie zimowym rozstawiono tu także lodowisko (43bis, 2015).

Wykres 1. Ocena cech skwerów na placu Kościuszki [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Respondentów poproszono o ocenę cech skwerów na placu Kościuszki. Na to pytanie odpowiedziało 110 respondentów, którzy zadeklarowali korzystanie ze wskazanego terenu. W świetle uzyskanych od respondentów ocen, większość wskazanych cech skwerów na placu Kościuszki prezentuje się dobrze. Jego mocnymi stronami jest stan nawierzchni, wyposażenie w meble miejskie, bezpieczeństwo oraz czystość terenu (wykres 1). Pozytywna opinia na temat stanu nawierzchni oraz wyposażenia w meble miejskie może być spowodowana działaniami podjętymi podczas niedawnej rewitalizacji terenu. Zmodernizowano wtedy wszystkie ciągi piesze oraz wymieniono stare i zniszczone ławki oraz kosze na śmieci. Wysoka ocena czystości terenu może brać się z położenia skwerów w centrum miasta, a co się z tym wiąże, ze statusem reprezentacyjnego miejsca Konstanywna Łódzkiego. Władze dbają tu o systematyczne opróżnianie

koszy na śmieci, zbieranie porozrzucanych śmieci, mycie ławek czy nawierzchni. Na terenie zamontowane są również kamery, a w bliskiej odległości znajduje się komisariat policji, co zapewnia wysoki poziom bezpieczeństwa. Także lokalizacja skwerów w intensywnie użytkowanym centrum może podnosić poczucie bezpieczeństwa wśród społeczeństwa. Nieco gorzej, choć nadal pozytywnie, respondenci ocenili: stan roślinności, ofertę gastronomiczną, wyposażenie w elementy służące rekreacji i dostęp do toalety publicznej (wykres 1). Odwiedzając skwery można zauważyć, że roślinność na ich terenie jest w dobrym stanie. Władze miasta dbają o przycinanie drzew, koszenie trawników oraz nawadnianie roślin. Oferta gastronomiczna również prezentuje się na dobrym poziomie. W okolicy placu Kościuszki znajduje się kilka lokali gastronomicznych, w tym pizzerie czy budka z lodami. Jeden z lokali wraz z ogródkiem gastronomicznym znajduje się na terenie skweru. Wyposażenie w elementy służące rekreacji zostały ocenione pozytywnie, jednak nie bardzo wysoko. Chociaż skwery są wyposażone w plac zabaw dla dzieci, to brakuje na nich atrakcji dla starszych dzieci czy dorosłych, np. siłowni plenerowej. Interesująca jest ocena dostępu do toalety publicznej. Spodziewano się, że będzie ona wyższa, ponieważ na terenie znajdują się wyremontowany budynek obsługiwany przez osobę, która dba o jego czystość. Toaleta jest czynna przez cały tydzień.

Najgorzej ocenionymi cechami skwerów są: różnorodność gatunkowa roślin oraz oferta kulturalna (wykres 1). Na terenach skwerów znajdują się wiele gatunków roślin, co zostało wyżej opisane, jednak mieszkańcom może brakować innych ciekawych roślin. Wydaje się to dotyczyć w szczególności skwerów C i D, gdzie w głównej mierze rosną drzewa i krzewy. Dodatkowo respondentom może brakować większej ilości roślin na skwerze B, który jest placem apelacyjnym. Oferta kulturalna uzyskała najgorszą ocenę ze wszystkich cech, zatem miasto powinno rozważyć wprowadzenie pewnych zmian w tym obszarze. Obecnie na terenie odbywają się wydarzenia głównie związane ze świętami państwowymi oraz ze świętami chrześcijańskimi, jak np. Wielkanoc. Brakuje tu ciekawszych wydarzeń skierowanych dla dzieci i młodzieży.

Park na placu Wolności

Park na placu Wolności znajduje się w zachodniej części Konstąntynowa Łódzkiego przy drodze prowadzącej do Lutomiarska. Jego głównym atutem jest jego powierzchnia – wynosząca 5,50 ha – oraz duża liczba dorodnych drzew (fotografia 2). Władze miasta, widząc potencjał rekreacyjno-wypoczynkowy parku, postanowiły przeprowadzić jego rewaloryzację. Podstawą rewaloryzacji parku,

która rozpoczęła się w 2016 r., było uporządkowanie jego układu przestrzennego i funkcjonalnego. W tym celu na przecięciu się dwóch głównych ciągów pieszych stworzono centralny skwer oraz wyróżniono trzeci ciąg intensywnie użytkowany przez odwiedzających park. W ramach projektu przeprowadzono również pielęgnację roślinności istniejącej, wprowadzono nowe nasadzenia oraz zielone trawniki. Teren został również wyposażony w nowe ławki, kosze na śmieci, latarnie oraz system nawadniający. W północno-wschodniej części parku postawiono plac zabaw (EC-5, 2016). W 2018 r. na terenie parku zbudowano również siłownię plenerową. Obecnie na terenie parku nie ma stałej toalety publicznej, znajdują się tu jedynie toalety przenośne.

Fotografia 2. Park na placu Wolności

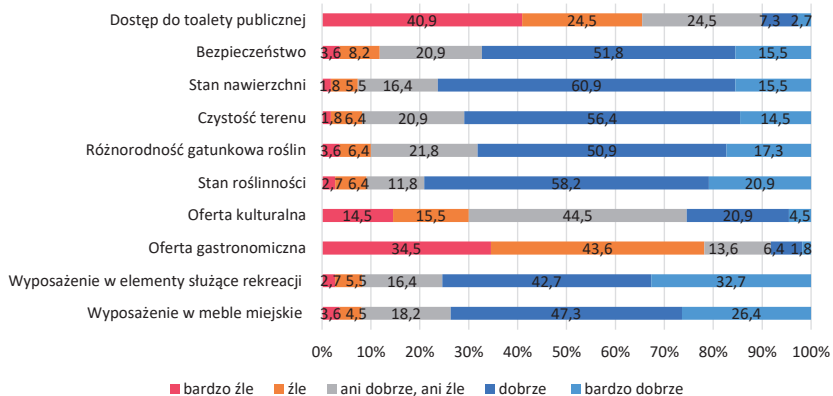

Źródło: praca własna (2023).

Na terenie parku występuje wiele gatunków drzew, między innymi: lipa drobnolistna, jaśminowiec wonny, magnolia purpurowa, jaśminowiec wonny, czy wiśnia piłkowana. Od momentu rewaloryzacji parku na jego terenie odbywają się różne wydarzenia kulturalne. Od kilku lat corocznie odbywa się tu Festiwal Rododendronów (43bis, 2019a). W 2019 r. w ramach budżetu obywatelskiego w parku na placu Wolności odbyło się kino plenerowe (KŁOB, 2019). Tego samego roku miał również miejsce X Międzynarodowy Festiwal Muzyczny „Środek Europy” (Konstantynów Łódzki et al., 2019).

Wykres 2. Ocena cech parku na placu Wolności [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Park na placu Wolności oceniło 110 respondentów, którzy korzystali z tego terenu. Większość cech parku na placu Wolności została oceniona przez respondentów zdecydowanie pozytywnie. Jego najmocniejszymi stronami są stan roślinności, stan nawierzchni, wyposażenie w elementy służące rekreacji oraz wyposażenie w meble miejskie (wykres 2). Od momentu modernizacji parku znacząco polepszył się stan roślinności na jego terenie. Odwiedzając park można zauważyć, że zadbano o stare drzewa, zasadzono także wiele nowej roślinności. Natomiast chore drzewa, którym nie dało się już pomóc, wycięto. Dodatkowo rośliny są systematycznie nawadniane, dzięki nowemu systemowi nawadniającemu. Pozytywna ocena stanu nawierzchni przez respondentów również znajduje odzwierciedlenie w rzeczywistości, gdyż podczas działań z 2016 r. stworzono nowe ciągi piesze, z których najważniejsze wyłożono kostką betonową. Zwiększyło to komfort spacerowania i jazdy na rowerze oraz umożliwiło jazdę po parku na rolkach czy hulajnodze. Również pozytywna ocena wyposażenia w elementy służące rekreacji wydają się uzasadniona. Na wskazanym terenie znajdują się atrakcje dla młodszych użytkowników (plac zabaw), a także dla tych starszych (siłownia plenerowa). Podobnie sytuacja ma się z wyposażeniem terenu w meble miejskie. Park wyposażono w wiele ławek, koszy na śmieci, latarnie, a także publiczny wodopój.

Kolejnymi cechami, które otrzymały wysoką ocenę od respondentów są bezpieczeństwo, czystość terenu i różnorodność gatunkowa roślin (wykres 2). Poczucie bezpieczeństwa na terenie może podnosić obecność kamer. Czystość terenu

również utrzymana jest na zadowalającym poziomie. Kosze na śmieci są systematycznie opróżniane, a na ziemi rzadko można zauważyć porzucone śmieci. Jak wspomniano wyżej, teren parku porasta wiele gatunków roślin. Można tu spotkać ciekawe i kolorowe rośliny, które nie rosną w innych częściach miasta, jak np. wiśnia piłkowana. Nie dziwi zatem wysoka ocena różnorodności gatunkowej roślin.

Oferta kulturalna została oceniona neutralnie (wykres 2). Choć na tym terenie odbywa się wiele wydarzeń, mogą one nie spełniać oczekiwań mieszkańców. Być może brakuje tu wydarzeń, które kiedyś odbywały się w parku, natomiast obecnie zaprzestano ich organizacji lub zmieniono miejsce ich organizacji.

Najgorzej i zdecydowanie negatywnie respondenci ocenili ofertę gastronomiczną oraz dostęp do toalety publicznej (wykres 2). Użytkowników parku nie zadowalają zatem toalety przenośne, które się tam znajdują. Prawdopodobnie jest to spowodowane ich niską jakością i niskim poziomem czystości. Z pewnością na tym terenie brakuje stałej toalety publicznej, dzięki której odwiedzający mogliby w komfortowych warunkach zrealizować swojej potrzeby. Również oferta gastronomiczna odstaje od pozostałych cech. W okolicy brakuje bowiem lokali gastronomicznych. Dopiero w 2023 r. w pobliżu parku otwarto budkę z lodami. Cieszy się ona dużym zainteresowaniem.

Centrum Sportu i Rekreacji „Ośrodek nad Stawem”

CSiR „Ośrodek nad Stawem” znajduje się na obrzeżach Konstaktynowa Łódzkiego przy ulicy Łaskiej 64/66. W latach 2010–2013 na terenie obiektu zrealizowano inwestycję współfinansowaną przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego mającą na celu poprawę infrastruktury rekreacyjnej w Konstaktynowie Łódzkim, a co się z tym wiąże, zwiększenie atrakcyjności rekreacyjnej oraz turystycznej regionu. W ramach projektu zbiornik wodny przeszedł kompleksową modernizację, między innymi usunięto stare i niebezpieczne molo, zakupiono również nowy sprzęt wodny (rowery wodne, kajaki, łódki ratownicze), a także zagospodarowano teren wokół zbiornika budując ciągi pieszo rowerowe, miejsca parkingowe, boisko plażowe, skatepark, miejsca do grillowania. Usunięto również bariery dla osób z niepełnosprawnością, postawiono dodatkowe domki letniskowe, odnowiono podest sceniczny oraz plac przed nim, uzupełniono również małą architekturę ustawiając nowe ławki i stoliki z ławkami (Durecka & Durecki, 2015). Obecnie na terenie obiektu znajdują się kąpielisko z plażą (fotografia 3), restauracja „Relax”, a także sezonowe budki z jedzeniem, publiczna toaleta oraz elementy postawione podczas ostatniej modernizacji. W ostatnich latach drewniane wyposażenie placu

zabaw zastąpiono plastikowym przystosowanym do mniejszych dzieci. Ze względu na zły stan techniczny rozebrano również scenę występową, która stała na terenie od wielu lat. W 2022 r. ośrodek zyskał kolejny plac zabaw, na którego budowę CSiR uzyskało dofinansowanie z Programu Operacyjnego „Rybnictwo i Morze” (CSiR, 2022). CSiR „Ośrodek nad Stawem” pełni głównie funkcję rekreacyjną i sportową, występuje tu również funkcja gastronomiczna, a także usługowa. Teren gęsto porastają drzewa, w tym: brzoza brodawkowata, wierzbą babilońska, jarząb pospolity, cyprys wiecznie zielony. Niektóre z trawników częściowo przypominają łąki. Oprócz różnych traw porastają je również takie rośliny jak bluszcz kurdybanek, jasnota purpurowa, tasznik pospolity czy mniszek pospolity.

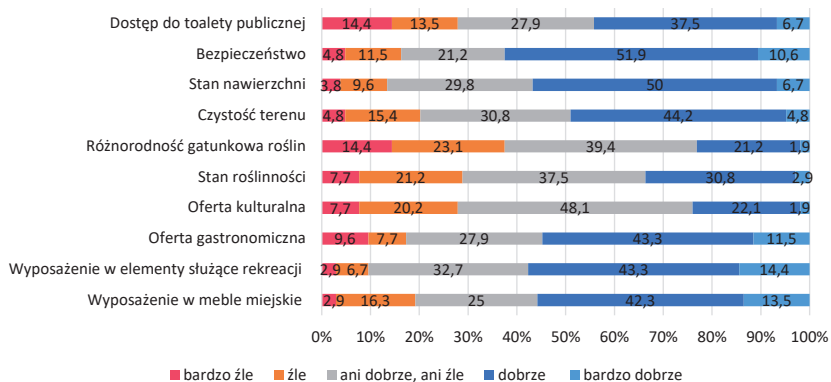
Fotografia 3. CSiR „Ośrodek nad Stawem”

Źródło: praca własna (2023).

Na terenie centrum odbywają się również różne wydarzenia kulturalne i sportowe. W 2019 r. miał tu miejsce pierwszy w Konstancynie Łódzkiej „Piknik na cztery łapy” (43bis, 2019c). W 2021 r. odbył się tu również Kolor Fest Konstancynów Łódzkiej – Dzień Kolorów Holi w Konstancynie Łódzkiej, a także Festiwal Baniek Mydlnych w Konstancynie Łódzkiej (Festiwal Baniek Mydlnych, 2021). Trzykrotnie na terenie centrum odbyła się także charytatywna sztafeta „RUNda po Kanzasie” (Jakubowski, 2023).

Wykres 3. Ocena cech CSiR „Ośrodek nad Stawem” [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Na pytanie o ocenę cech CSiR „Ośrodek nad Stawem” odpowiedziało 104 respondentów, którzy zadeklarowali korzystanie z tego terenu. Najlepiej ocenioną przez respondentów cechą CSiR „Ośrodek nad Stawem” było bezpieczeństwo (wykres 3). Teren nie posiada kamer ani nie jest często patrolowany przez policję, jednak osoby odwiedzające go czują się w nim bezpiecznie. Poczucie bezpieczeństwa może podnosić częściowe ogrodzenie terenu. Prawdopodobnie użytkownicy terenu doceniają także obecność ratowników w sezonie wakacyjnym, którzy czuwają nad bezpieczeństwem kąpeli w stawie.

Również wysoką ocenę otrzymały: stan nawierzchni, wyposażenie w elementy służące rekreacji, wyposażenie w meble miejskie i oferta gastronomiczna (wykres 3). Na terenie główna ścieżka spacerowa wyłożona jest kostką betonową, dzięki czemu można po niej komfortowo chodzić, a także jeździć na rowerze czy rolnkach. Mimo jej dawnego założenia nadal pozostaje w dobrym stanie. CSiR „Ośrodek nad Stawem” to teren nastawiony głównie na sport i rekreację, zatem jego wyposażenie w takie elementy pozostaje na wysokim poziomie. Znajdują się tu place zabaw dla dzieci, skatepark, boiska do gier zespołowych, a także przystań kajakowa. Na terenie obiektu nie brakuje również ławek, w tym ławek ze stolikami, czy koszy na śmieci. Oprócz tego użytkownicy terenu mają duży wybór wśród lokali gastronomicznych. Znajdują się tu restauracja, budka z grillem i przekąskami oraz dwie budki z lodami.

Następnie nieco gorzej, choć nadal pozytywnie, respondenci ocenili czystość terenu i dostęp do toalety publicznej (wykres 3). Miasto stara się dbać o czystość terenu,

jednak ze względu na częste piknikowanie i grillowanie w sezonie letnim, mogą nagromadzać się tam śmieci. Niestety często użytkownicy terenu nie szanują tego miejsca i pozostawiają po sobie nieczystości. Zbiornik wodny na terenie również jest cyklicznie czyszczony, jednak ze względu na jego małą powierzchnię, jakość wody może nie zadowalać wszystkich odwiedzających. Do dyspozycji użytkowników jest również toaleta publiczna, jednak można byłoby bardziej zadbać o jej czystość.

Najgorzej ocenionymi cechami CSiR „Ośrodek nad Stawem” są różnorodność gatunkowa roślin, stan roślinności, oferta kulturalna. Mimo ostatnich miejsc w rankingu ocena tych cech jest przeważająco neutralna. Taka ocena stanu oraz różnorodności roślin może wynikać z charakteru miejsca. Jest to teren zieleni nastawiony na sport i rekreację, a do roślinności na jego terenie nie przykładana jest większej wagi. Mimo to obecność różnych gatunków drzew może dawać częściową satysfakcję jego użytkownikom. CSiR „Ośrodek nad Stawem” jest również miejscem organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych. Najwidoczniej nie zadowalają one respondentów w pełni.

Podsumowanie

W małym mieście, jakim jest Konstantynów Łódzki, nie ma zbyt wielu atrakcji, a także przestrzeni, w których można spędzić wolny czas. Tereny zieleni miejskiej są w nim zatem idealnym miejscem na odpoczynek, rekreację, a także rozwijanie aktywności społecznych. W związku z tym tereny zieleni miejskiej powinny być atrakcyjnymi przestrzeniami w pełni satysfakcjonującymi swoich użytkowników. Skwery na placu Kościuszki, park na placu Wolności i CSiR „Ośrodek nad Stawem” to przestrzenie ważne dla miasta, które w czasie ostatnich 10 lat podlegały licznym przemianom. Przeprowadzona inwentaryzacja ujawniła, że każdy z terenów ma swoją specyfikę.

Skwery na placu Kościuszki to teren w centrum miasta, który otaczają obiekty o różnorodnych funkcjach. Jego zagospodarowanie i elementy przyrodnicze sprzyjają aktywnościom opcjonalnym i społecznym. Jego najmocniejsze strony to stan nawierzchni, wyposażenie w meble miejskie, bezpieczeństwo oraz czystość terenu. Należałoby jednak zadbać tu o lepszą ofertę kulturalną oraz zwiększyć różnorodność gatunkową roślin.

Park na placu Wolności to jedyny park w Konstantynowie Łódzkim oraz najlepiej zagospodarowana przestrzeń spośród badanych miejsc. Mimo to ma kilka mankamentów: brak stałej toalety publicznej oraz skromną ofertę gastronomiczną. Mimo to jego użytkownicy chętnie go odwiedzają i podejmują tu głównie aktywności opcjonalne oraz społeczne.

CSiR „Ośrodek nad Stawem” to teren głównie nastawiony na sport i rekreację i jako jedyny w mieście posiada zbiornik wodny przystosowany do kąpeli. Jego położenie na obrzeżach miasta oraz mało zróżnicowana pod względem funkcji okolica nie sprzyja jego częstemu użytkowaniu. Teren posiada dobre zagospodarowanie do wypoczynku biernego oraz aktywnego. Jego słabą stroną jest z pewnością roślinność oraz estetyka przestrzeni. Zdaniem jego użytkowników teren, a w szczególności znajdujące się tam budynki i elementy małej architektury, potrzebują modernizacji.

Z analizy ocen respondentów ankiety wynika, że każdy z trzech terenów objętych badaniem jest atrakcyjną przestrzenią dla użytkowników. Każdy z nich ma inny charakter, zatem ich oferta uzupełnia się. Spełniają one także większość oczekiwań, jednak w przeprowadzonym badaniu zidentyfikowano aspekty, o które miasto powinno zadbać, aby poprawić komfort i przyjemność ich użytkowania.

Rekomendacją do przyszłych badań nad zielenią w Konstanczynie Łódzkim jest przeprowadzenie podobnej ankiety powtórnie po upływie kilku lat i sprawdzenie, czy sugerowane zmiany zostały wykonane, a co się z tym wiąże, czy w ocenie mieszkańców wzrósł poziom atrakcyjności tych terenów. Ograniczeniem zaprezentowanego badania było bazowanie na nielosowej i niereprezentatywnej próbie respondentów. Rekomendacją dla przyszłych badań jest zatem zadbanie o udoskonalenie sposobu doboru respondentów do badania, aby miało ono charakter losowy lub reprezentatywny.

Bibliografia

- 43bis. (2011). Rewitalizacja placu Kościuszki. 43bis. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <http://www.43bis.media.pl/archiwum,05070.html>
- 43bis. (2015). Lodowisko już czynne. 43bis. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <http://www.43bis.media.pl/wiadomosci,11606,1,lodowisko-juz-czynne,konstanczyn-loodzki,wiadomosci.html>
- 43bis. (2019a). Festiwal Rododendronów. 43bis. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <http://www.43bis.media.pl/wiadomosci,15487,1,festiwalrododendronow,konstanczyn-loodzki,wiadomosci.html>
- 43bis. (2019b). Jarmark Bożonarodzeniowy tuż, tuż... 43bis. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <http://www.43bis.media.pl/wiadomosci,16104,1,jarmark-bozonarodzeniowy-tuz-tuz,konstanczyn-loodzki,wiadomosci.html>
- 43bis. (2019c). Piknik na cztery łapy. 43bis. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <http://www.43bis.media.pl/wiadomosci,15514,1,piknik-na-cztery-lapy,konstanczyn-loodzki,wiadomosci.html>
- Biernacka, M. (2020). Przegląd i ocena wybranych wskaźników dostępności i atrakcyjności miejskich terenów zieleni. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica*, 2(347), 53–70. <https://doi.org/10.18778/0208-6018.347.04>

- Chojcka, A. (2014). Znaczenie terenów zielonych w przestrzeni publicznej oraz ich wpływ na jakość życia miejskiego. *Rynek – Społeczeństwo – Kultura*, 9(1), 48–54.
- Cichosz, B. (2022). Konstanytnowskie obchody Narodowego Święta Niepodległości. 43bis. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <http://www.43bis.media.pl/wiadomosci,18976,1,konstantynowskieobchodynarodowego-swietaniepodleglosci,konstantynow-lodzki,wiadomosci.html>
- Cichosz, B. (2023). Obchody ŚWIĘTA NARODOWEGO TRZECIEGO MAJA. 43bis. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <https://www.lodzkie.pl/stronaglowna/aktualnosci/3-maja-na-nowym-placuko%C5%9Bciuski>
- CSiR. (2022). Nowy Plac Zabaw w Ośrodku nad Stawem. CSiR Centrum Sportu i Rekreacji. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <https://basen-konstantynow.pl/nowy-plac-zabaw-w-osrodku-nad-stawem/>
- Durecka, I., & Durecki, T. (2015). Wpływ inwestycji z dofinansowaniem unijnym Na rozwój przestrzenny w wybranych miastach aglomeracji łódzkiej. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 19, 149–165. <https://doi.org/10.18778/1508-1117.19.10>
- EC-5. (2016). Park w Konstanytnowie Łódzkim. EC-5. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <https://ec-5.com/projects/park-w-konstantynowie-lodzkiem/>
- Festiwal Baniek Mydlnych. (2021). Post w serwisie Facebook. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <https://www.facebook.com/events/368951338255080/>
- Haber, Z., & Urbański, P. (2005). Kształtowanie terenów zieleni z elementami ekologii (2. wyd.). Poznań: Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu.
- KŁOB. (2019). Kino pod gwiazdami. Konstanytnów Łódzki budżet obywatelski. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <https://budzet.konstantynow.pl/kino-pod-gwiazdami-20>
- Jakubowski, R. (2023). Post w serwisie Facebook. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <https://www.facebook.com/share/p/cy6uQHQoVdqdbQhL/>
- Konstanytnów Łódzki, Stowarzyszenie Artystyczne – Edukacyjne CANTORES, & Miejski Ośrodek Kultury w Konstanytnowie Łódzkim (2019). Post w serwisie Facebook. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <https://www.facebook.com/events/459182274922836>
- Krawczyk, R. (2013). BIP Gmina Konstanytnów Łódzki. Dostęp dnia 2024.05.11 ze źródła: <https://bip.konstantynow.pl/?bip=2&cid=263&id=906>
- Łukasiewicz, A., & Łukasiewicz, S. (2011). Rola i kształtowanie zieleni miejskiej (3. wyd.). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Pokorski, J., & Siwiec, A. (1969). Kształtowanie terenów zieleni (4. wyd.). Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Szkolnictwa Zawodowego.
- Ustawa. (2003). Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717 z późn. zmianami.
- Wejchert, K. (1993). Przestrzeń wokół nas (1. wyd.). Katowice: Fibak Noma Press.

Julia Nawocka, Jan Nawrocki

Brightening the Night: The Rise, Fall, and Preservation of Polish Neon Signs

Keywords: neon signs, socialist era advertising, neon museums, Polish neon signs, neonisation

Introduction

Neon signs as advertising may not be a perfect idea, bearing in mind contemporary urban challenges, such as light pollution. However, it was not always so. The history of neon signs in Poland dates to the 1920s and 1930s. Their revival came after WW2, during socialism. Their appearance and purpose differed from Western neon signs because of the political and economic situation at the time. Therefore, Polish neon signs spread under the nationalisation of commerce and initially served only for informational purposes (e.g., at railway stations) and for decoration. Later, advertisements for shops and service points also appeared. However, along with them came regulations limiting design freedom, distinguishing most Eastern European neon signs from those in the West. But the story of neon signs is not just about advertising, it is also about cultural and artistic expression, and today, about the preservation of cultural heritage.

Neon signs: From neonisation plans to decline

At the beginning of the socialist era, the designs of Polish neon signs were intentionally simple, with a unified font and devoid of embellishments, reminiscent of the modernist style. In later years, the advertising style underwent rapid changes, with simple designs replaced by intricate font styles, often crafted for specific signs.

Sometimes, bold designs were featured, almost exactly resembling the Western ones that had been criticised in the press. In the 1970s, there was also a transformation in the appearance of neon signs. They evolved from tubes forming the text to letters that were illuminated or filled (Figure 3) (Zieliński & Tarwacka, 2010).

To control the growth of neon signs and stimulate their creation, state advertising companies (such as Reklama) were established in Poland, spearheading the development of municipal 'neonisation' plans. This led to the rapid emergence of neon signs, especially in larger cities, aiming to give them a more modern and metropolitan appearance (Broda-Turczańska, 2016). Some physical copies of the neonisation plans have survived, and one of them is showcased in Bartosz Stępniewski's book 'Łódzkie neony.' It depicts a fragment of the neonisation plan for Piotrkowska Street, the main street of Lodz. Implemented by the 'Reklama' company, the project showcases neon signs that already existed and those that were planned for installation between 1962 and 1965. The plan was detailed, specifying the colours, content and placement of the signs. This example illustrates the role attributed to neonisation plans in designing socialist cityscapes. However, neon signs still did not serve the advertising functions that they did in the West. They were not advertisements but visual symbols, which, in the centrally planned economy that prevailed in Poland at that time, had no chance to advertise various goods and services or spur competition (Figure 1).

Figure 1. Neon signs in Katowice, Poland, in the 1960s

Source: Z. Siemaszko (1966), Narodowe Archiwum Cyfrowe.

The golden era of Polish neon signs occurred between 1950 and 1970, with designs significantly evolving during this period. However, neon signs then experienced a decline, attributed to factors such as power supply issues and high maintenance costs, primarily due to their low construction quality. In the mid-1970s, neon signs were often turned off due to power outages, although this was purely symbolic since they did not consume significant amounts of electricity. Another factor was the high maintenance cost.

The last reason for the fading of neon signs was purely political. Due to the specific nature of the economy at that time, neon signs often advertised products that could not be purchased in stores, which consequently irritated Polish society. To limit reputational damage, the decision was often made to remove these advertisements. However, now, some are admired as works of art from a bygone era, and due to the trend for retro style, new neon signs styled after the socialist era have begun to appear in cities across the country (Broda-Turczańska, 2016). An example in Lodz is the neon sign of the 'Owoce i Warzywa' (Fruits and Vegetables) café (Figure 2) (Szczepańska, 2022).

Figure 2. Neon sign 'Fruits and Vegetables' café in Lodz, Poland

Source: authors' own archive (2024).

But how do neon signs work? Their name is attributed to the noble gas neon, which is responsible for their distinctive glow. These gas-discharged lamps are gas-filled glass tubes with electrodes that emit high voltage. When the voltage is applied, the gas reacts, causing it to emit light that can be seen by the human eye. The specific gas used in the tubes determines the colour of the light. The most frequently used gases include neon (orange-red), argon (purple), and mercury (green with neon, blue with argon).

Due to their fragile construction, durability is limited, resulting in repeated problems. This frequently led to amusing situations, turning ordinary signs into playful word games. For example, the malfunction at Warszawa Główna station (Warsaw Main Station) (Figure 3) became legendary. When the letter 'Ł' went out, the sign displayed only 'WARSZAWA GÓWNA' ('Warsaw Shit').

Figure 3. Neon sign 'Warsaw Main Station' in Warsaw, Poland

Source: authors' own archive (2024).

The place of neon signs in culture and their preservation

Before delving into the preservation of neon signs, it is essential to consider whether they are part of cultural heritage and if they can be treated as cultural properties according to Polish law and receive legal protection. It is also crucial to

reflect on which categories should be considered in the context of protecting and conserving them. These categories may include historical value, artistic value, design originality, and technical aspects (Broda-Turczańska, 2016).

For many people in Poland, neon signs evoke mixed feelings. Their heyday coincided with a challenging period marked by store supply issues, goods regulation, and political repression, which did not align with the modern, luminous forms of advertising often associated with capitalism (Stępniewski, 2015). Additionally, neon signs advertising luxury goods, unavailable products, or that served as part of socialist propaganda did not contribute to their positive image. However, neon signs can be seen as a trace of history, even if it was a history of challenging times for many Poles.

Nevertheless, they were an integral part of cityscapes, and sometimes they played out as showcases of the artists' and designers' skills (Broda-Turczańska, 2016). The artistic value of neon signs is often discussed in the context of classifying them into one of the two branches of art, i.e. applied art or high art. Indeed, some were designed by recognised artists (Stańczyk, 2023).

Another dimension that can be considered is the technical value of neon signs. When treating neon signs as merely technical artefacts, the focus is not on the originality of their parts or the repair techniques used; this contrasts with artistic artefacts, where authenticity is a priority. In the case of neon signs, both aspects – the artistic and the technical – coexist, but when it comes to their preservation, one of those solutions must be adopted to maintain their functionality.

In this light, the complexity of neon signs, their function, placement, and technical aspects make their preservation exceptionally challenging. What is more, conservation guidelines do not indicate clearly how historic neon signs should be treated (Broda-Turczańska, 2016).

Can a neon sign be considered cultural property? Examples of listing neon signs as cultural properties exist but are rare and recent. In Poland, it is essential to examine if a neon sign meets the criteria outlined in the Act on the Protection and Care of Cultural Properties (Ustawa, 2003). It defines cultural properties as movable (*zabytki ruchome*) and immovable (*zabytki nieruchome*), specifying that they are a product of human activity associated with a bygone era or event, with its preservation in the public interest due to its historical, artistic, or scientific value

(Ustawa, 2003). Can a neon sign be listed as an individual immovable cultural property? The answer is straightforward: No. However, it can be part of another immovable cultural property, such as the building it is located on (Dankowska, 2017). However, this is rare since neon signs often adorn buildings older than themselves. Thus, protecting neon signs as movable cultural properties is more effective, especially for preserving their nighttime illumination.

Figure 4. Neon sign 'The couple from Central shopping centre' in Lodz, Poland

Source: authors' own archive (2024).

Preserving historic neon signs is easier when ownership is clear. However, not all neon signs have owners. Many were owned by companies or collectives that no longer exist, posing a challenge to preservation. Some institutions in Poland occasionally step in to seek protection for such neon signs, like the one from the 'Albatros' restaurant in Augustów owned by the 'Społem' cooperative (Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku, 2020), and 'Cepelia' in Warsaw (Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków, 2021).

Thus, the preservation of neon signs in Polish cities is not straightforward. Not everyone considers them heritage; in fact, many see them as elements of architectural chaos. However, another form of protection, which can be compared to the ex-situ protection of endangered animal species, is neon sign museums.

Figure 5. Neon Museum in Warsaw, Poland

Source: authors' own archive (2024).

Neon sign museums

Neon sign museums play a pivotal role in the preservation of neon signs. They act as custodians and educators, and they create controlled environments that shield neon signs from external factors (such as weather and vandalism), ensuring their longevity. Employing skilled conservationists, these museums undertake the meticulous restoration and maintenance of these luminous cultural artefacts, safeguarding their original brilliance and artistic value. Simultaneously, these museums have an educational mission and tell stories about the cultural significance of neon signs, their evolution as an art form, and their impact on cityscapes. In Poland, two significant initiatives exist, in Warsaw and Wrocław.

The Neon Museum in Warsaw (Figure 5), established in 2005, is Poland's oldest institution of its kind. The collection comprises approximately 100 neon signs and advertising installations. The museum does not collect neon signs that may still be in their original locations. Instead, it cares for those that cannot adorn the places where they originally hung (NeonMuzeum, n.d.). The museum is also involved in organising various campaigns to raise awareness about the beauty and history of neon signs in the city. It gained recognition through initiatives such as the 'Akcja renowacja!'.

Figure 6. Ruska 46 in Wrocław, Poland

Source: authors' own archive (2024).

The Neon Side Wrocław foundation took on the mission of saving and restoring historical illuminated advertisements. Although their efforts date to 2005, it was not until 2014 that a dedicated space emerged, allowing all these historical neon signs to brighten up the cityscape once again. The Ruska46 artistic and cultural initiative in Wrocław (Figure 6) decided to take care of abandoned and neglected neon signs in the city. The location where the neon signs were exhibited was

not chosen randomly; the signs hang in the former headquarters of 'Reklama', mentioned earlier. This organisation not only provides a space for neon signs, but it has also created an online, interactive directory of neon signs where anyone can access basic information about them (Ruska46, n.d.).

Conclusion

Despite facing challenges like political shifts and economic constraints, the evolution and significance of neon signs in Poland from the 1930s to the 1970s showcase their unique cultural and historical value. The post-war modernisation of cityscapes marked the heyday of Polish neon signs. However, factors such as power supply and maintenance costs led to their decline in the mid-1970s. Today, preserving these luminous artefacts is challenging due to their fragility and varied ownership structures. The question of whether neon signs should be considered cultural properties adds complexity to their conservation. Some people view them as a source of architectural chaos, while others see them as cultural heritage. At the same time, neon sign museums, exemplified by the initiatives in Warsaw and Wrocław, have emerged as vital custodians and educators. Considered in this light, neon signs in Poland offer a fascinating window into the country's past, revealing societal changes and artistic expressions.

Bibliography

- Broda-Turczańska, A. (2016). *Neony z czasów PRL-u. Problem wartości, ochrony i ekspozycji*. Niepublikowana praca magisterska. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Dankowska, M. (2017). *Ochrona zasoby dóbr kultury współczesnej w dokumentach planistycznych Łodzi – definiowanie zasoby oraz zasad ochrony*. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, 3, 7–18. https://doi.org/10.24358/ODK_2017_03_01
- Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków (2021.05.28). Neon 'Cepelii' został wpisany do rejestru zabytków. Accessed: 2024.01.20 Source: <http://mwkz.pl/archiwum-aktualnosci-lista/1427-neon-cepelii-zosta-wpisany-do-rejestru-zabytkow>
- NeonMuzeum (n.d.). *O muzeum*. Accessed 2024.01.15 Source: <http://neonmuzeum.org/o-muzeum>
- Ruska46 (n.d.). Accessed: 2024.01.15 Source: <http://ruska46.pl>
- Szczepeńska, D. (2022.01.09). *Łódzkie neony wczoraj i dziś. Tak wygląda miasto nocą*. Accessed: 2024.01.20 Source: <http://uml.lodz.pl/aktualnosci-lodzpl/artikul-lodzpl/lodzkie-neony-wczoraj-i-dzis-tak-wyglada-miasto-noca-zdjecia-id46703/2022/1/9/>
- Stańczyk, M. (2023.11.24). *Pierwsza w Polsce wystawa poświęcona projektantom warszawskich neonów*. Accessed 2024.01.20 Source: <http://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/pierwsza-w-polsce-wystawa-poswiecona-projektantom-warszawskich-neonow>

- Stępniewski B. (2015). Łódzkie neony. Zapomniane perły wzornictwa PRL-u. Łódź: Dom Wydawniczy Księży Młyn.
- Ustawa (2003). Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282, 782, 1378).
- Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku (2020.11.23). Neon 'Albatros' w rejestrze zabytków! Accessed: 2024.01.20 Source: <http://wuo.z.bialystok.pl/neon-albatros-w-rejestrze-zabytkow/>
- Zieliński, J., & Tarwacka, I. (2010). Neony. Ulotny ornament warszawskiej nocy. Warszawa: Fundacja Hereditas.

do tego numeru pisali

Natalia Kopeć

Doktorantka w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Przygotowuje rozprawę doktorską w dyscyplinie nauk społecznych – geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. Zawodowo pracownik administracji samorządowej. W wolnych chwilach lubi planować podróże po Polsce i europejskich miastach.

Hubert Wójcicki

Absolwent studiów licencjackich na interdyscyplinarnym i międzywydziałowym kierunku EkoMiasto na Uniwersytecie Łódzkim oraz studiów magisterskich na kierunku Gospodarka Przestrzenna na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Interesuje się szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym. Jego hobby jest kolekcjonowanie płyt winylowych oraz podróże.

Karolina Witkowska

Studentka II roku studiów magisterskich na kierunku Inwestycje i Nieruchomości na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego oraz członkini SKN Real Estate. Absolwentka kierunku Gospodarka Przestrzenna na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Interesuje się terenami zieleni w mieście, architekturą modernistyczną oraz fotografią. W wolnym czasie lubi jeździć na rowerze oraz odwiedzać polskie i europejskie miasta.

Julia Nawocka

Studentka I roku studiów magisterskich na kierunku Gospodarka Przestrzenna na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Absolwentka studiów licencjackich na interdyscyplinarnym i międzywydziałowym kierunku EkoMiasto na Uniwersytecie Łódzkim. Członkini SKN SPATIUM. Pasjonuje się ekologią, szczególnie wpływem zmian klimatu na życie ludzi i innych organizmów oraz planowaniem przestrzennym z uwzględnieniem potrzeb użytkowników.

Jan Nawrocki

Student I roku studiów magisterskich na kierunku Gospodarka Przestrzenna na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Absolwent studiów licencjackich na interdyscyplinarnym i międzywydziałowym kierunku EkoMiasto na Uniwersytecie Łódzkim. Członek SKN SPATIUM. Interesuje się planowaniem przestrzennym uwzględniającym zmiany klimatu oraz dziedzictwem kulturowym.